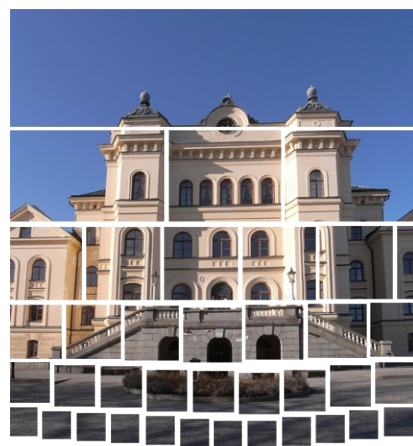

Berättelsen – ett verktyg för kulturmiljövården

Fokus på kulturhistoriska berättelser i värderings-
och urvalsarbete

Sebastian Ulvsgård

Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen i
Kulturvård, Bebyggelseantikvariskt program

15 hp

Institutionen för kulturvård
Göteborgs universitet

2012:12

Berättelsen – ett verktyg för kulturmiljövården
Fokus på kulturhistoriska berättelser i värderings- och urvalsarbete

Sebastian Ulvsgård

Handledare: Ulrich Lange

Kandidatuppsats, 15 hp
Bebyggelseantikvariskt program
Lå 2011/2012

UNIVERSITY OF GOTHENBURG
Department of Conservation
P.O. Box 130
SE-405 30 Goteborg, Sweden

www.conservation.gu.se
Ph +46 31 786 4700
Fax +46 31 786 4703

Program in Integrated Conservation of Built Environments
Graduating thesis, BA/Sc, 2012

By: Sebastian Ulvsgård
Mentor: Ulrich Lange

The use of narratives in analysing and evaluating built heritage

ABSTRACT

In the past years the use of heritage narratives has gained popularity in the Swedish cultural heritage sector. The main idea is based on the notion that the story of a place constitutes the motive for conservation. Narrative as a tool for evaluating and selecting built heritage has been applied in a few cases so far. This thesis aims to evaluate this method and to highlight a critical discussion about its usability. It also questions how stories can be used to capture the complexity of the city and the understanding of urban life. By connecting these ideas to an international field of narrative research we are able to deepen our understanding and relate the Swedish work to a larger context.

The traditional approach to heritage has proved insufficient to deal with the heterogeneity and fragmentation that characterizes post-modern society. Heritage narratives have drawn increased attention to issues concerning democracy, sustainable development and participation in dealing with cultural heritage.

The case study of the former asylum Konradsberg in the city of Stockholm applies a multivocal perspective and brings together different stories that can be mediated through the built environment. The study shows how narratives can be used to insert a place in a wider context and to facilitate the comparison with other places. It also draws the conclusion that the narratives simplify the management and valuation of intangible heritage. A critical part of the method is the choice of story. A choice that has major implications for the evaluation outcomes but also for the selection process. There is a risk that distinct narratives are favored over vague narratives, which in turn could mean that the method can be counterproductive if used carelessly.

Title in original language: Berättelsen – ett verktyg för kulturmiljövården: Fokus på kulturhistoriska berättelser i värderings- och urvalsarbete

Language of text: Svenska

Number of pages: 59

Keywords: Narratives, built heritage, urban life, asylum

ISSN 1101-3303

ISRN GU/KUV—12/12--SE

Förord

För mitt arbete med den här uppsatsen har några personer varit extra viktiga. Jag vill först och främst tacka Hedvig Schönback på Stockholms stadsmuseum som hjälpt mig under min praktikperiod på dokumentationsenheten och som har varit ett bra bollplank för mina idéer. Jag vill även rikta ett stort tack till Gunnel Svedberg för att hon låtit mig ta del av sitt stora källmaterial om Konradsberg och delat med sig av sin kunskap och långa erfarenhet från sitt eget arbete inom psykiatrin. Sist men inte minst vill jag tacka min handledare Ulrich Lange som väglett mig genom uppsatsskrivandet och under min utbildning på Bebyggelseantikvariskt program.

Göteborg den 8 juni 2012
Sebastian Ulvsgård

Innehållsförteckning

I. Inledning	3
1.1 Bakgrund	3
1.1.1 Från objekt till subjekt - en problembakgrund	3
1.2 Tidigare forskning	4
1.3 Problemformulering	6
1.4 Frågeställningar	6
1.5 Syfte och mål	7
1.6 Metod och material	7
1.7 Teoretisk ram	8
1.7.1 Internationella impulser	9
1.8 Begreppsförklaringar	10
2. Vad är berättelsemodellen?	11
2.1 Den kritiska berättelsen	11
2.2 Jakten på ett representativt kulturarv	12
2.3 Jämförelsen	12
2.4 Tillgänglighet - kulturarv som gemensam nyttighet	12
2.5 Början på berättelsen	13
2.5.1 Det moderna samhällets kulturarv	13
2.5.2 Ågestaprojektet	14
2.5.3 Kulturfastighetsutredningen	16
3. Berättelsen som verktyg i de humanistiska vetenskaperna	18
3.1 Berättelsen i det moderna kulturmiljövårdsarbetet	19
3.1.1 DIVE analysen	19
3.1.2 "Fortællinger" om Danmark	19
3.1.3 Kalejdoskop	20
3.2 Tre huvudmål för användningen av kulturhistoriska berättelser	21
3.2.1 Delaktighet	21
3.2.2 Ett kritiskt förhållningssätt	21
3.2.3 Många röster	22
4. Den lokala berättelsen	22
4.1 "Multivokalitet"	23
4.1.1 Den abstrakta berättelsen	24
4.1.2 Den konkreta berättelsen	24
4.1.3 Den personliga berättelsen	24
4.2 Delaktighet i dokumentationsarbetet	25

4.2.1 Indirekt delaktighet.....	25
4.2.2 Direkt delaktighet	25
5. Fallstudie Konradsberg	27
5.1 Konradsbergs hospital – en kort historik.....	27
5.2 Berättelsemodellens tillämpningssteg.....	29
5.3 Att vårda, fostra och förvara – En berättelse	34
5.4 Kulturhistorisk värdering utifrån berättelse.....	40
6. Resultat	45
7. Diskussion.....	47
7.1 Möjligheter med kulturhistoriska berättelser.....	47
7.1.1 Den kontextuella styrkan	47
7.1.2 Urvalsinstrumentet.....	48
7.1.2 Ett demokratiskt kulturarv	49
7.2 Begränsningar med kulturhistoriska berättelser	50
7.2.1 Det kritiska valet av berättelse	50
7.2.2 Vem berättar?.....	51
8. Bildförteckning	53
9. Käll- och litteraturförteckning	54
9.1 Otryckta källor.....	54
9.1.1 Muntliga källor.....	54
9.1.2 Litteratur.....	54
9.2 Tryckta källor och litteratur.....	54
9.2.1 Litteratur.....	54
9.2.2 Internetreferenser	57

I. Inledning

I.1 Bakgrund

Sedan slutet av 1990-talet har berättelsens kraft på allvar uppmärksammats inom kulturmiljövården. Projekten inom ramen för Storstadsatsningen lyfte fram det moderna kulturarvet, ett arbete som ställde nya krav på arbetsmetoder och frågeställningar. I Storstadsatsningens spår följde Riksantikvarieämbetets programområde *Det moderna samhällets kulturarv*, en samarbetsplattform för kunskapsuppbyggnad och metodutveckling inom området. På grund av det omfattande undersökningsmaterialet från efterkrigstiden användes berättelsen som ett verktyg för att välja ut och värdera bebyggelsen. Programområdet förespråkade att ”berättelserna om det moderna” skulle konstrueras på olika teman och riktade ökad uppmärksamhet mot den byggda miljöns kommunicerande roll. Det var bebyggelsen som skulle illustrera människors minnen och erfarenheter.

Riksantikvarieämbetets arbete med berättelser har under de senaste åren vidareutvecklats och kommit att betecknas som *berättelsemodellen*. Den spelar en huvudroll i *Kulturfastighetsutredningen* som genomfördes av Statens fastighetsverk mellan åren 2008 - 2011. Fastigheterna värderades utifrån hur väl de kunde illustrera en eller flera nationella berättelser. Totalt sex berättelser om nationens historiska och kulturhistoriska utveckling prövades mot fastighetsbeståndet. Hur väl varje enskild fastighet kunde infogas i en eller flera av berättelserna, blev ett viktigt motiv för fortsatt statlig förvaltning i den framtida *kulturhistoriska portföljen*.

Berättelsemodellen har i huvudsak tillämpats i två olika sammanhang. Det ena har varit att göra ett urval och en kulturhistorisk värdering av bebyggelse som ännu inte erhållit kulturarvsstatus, som i fallet med det moderna kulturarvet. Modellen har även tillämpats i syfte att kritiskt granska bebyggelse som redan tillskrivits ett kulturhistoriskt värde. Berättelsemodellen har i det fallet använts för att utvärdera representativitet och för att jämföra objekt med varandra. Resultaten har sedan kunnat ge stöd för ett urval, något som Kulturfastighetsutredningen är ett exempel på.

När jag under tredje året på bebyggelseantikvariskt program skulle göra praktik valde jag att göra den på dokumentationsenheten på Stockholms stadsmuseum. Där fanns det ett intresse för nya sätt att närma sig det kulturhistoriska värderingsarbetet. Kulturfastighetsutredningen var vid den här tiden nyligen avslutad och det fanns en nyfikenhet på vad den nya metodiken kunde innebära för värderings- och urvalsarbete. Det blev min uppgift, att under praktikperioden titta närmare på berättelsemodellen och utvärdera dess möjliga tillämpning för dokumentationsenhetens verksamhet. Jag valde snart att utvidga och fördjupa uppgiften genom att använda ämnet för min kandidatuppsats.

I.1.1 Från objekt till subjekt - en problembakgrund

I ett historiskt perspektiv är det i hög grad staten som haft tolkningsföreträdet i etableringen av kulturarv. I Sverige liksom i övriga Europa, spirade under 1800-talet kulturelitaristiska idéer. Nationens identitet och särdrag bottnade i en gemensam historia som manifesterade sig i ett folks kultur. Ett ovanifrånperspektiv styrde urvalet som kom att präglas av en exklusiv samling enskilda museiobjekt och monument som ansågs spegla folksjälens. En sådan ”institutionaliserad” kulturarvsprocess präglade Europa fram till efterkrigstiden och

var en viktig del i byggandet av Europas nya nationer. I Sverige var Nordiska museet och Skansen uttryck för tanken om ett nationellt kulturarv och ett gemensamt kollektivt minne. Efterkrigstidens folkhemsbygge klippte banden till historien och blickade framåt mot ett ljusare och modernare samhälle. Trots den historielösa inställningen kvarstod bilden av svenskar som ett homogent folk med en gemensam nationell identitet. Det var en tanke som fick konsekvenser för vad som kom att betraktas som kulturhistoriskt värdefullt (Grundberg 2000, s. 29-35).

Kulturmiljövården har inte svävat fritt från sin samtid och har naturligtvis genomgått stora förändringar sedan efterkrigstiden. 1960- och 70-talens rivningar ledde till en folklig opinion för bevarandefrågor och en uppvärdering av den äldre bebyggelsen. Kulturmiljövården stärktes i sin roll och det skedde en begreppsförskjutning där man inte längre talade om monument eller kulturminnesvård, utan om bebyggelse och kulturmiljövård. I 1970-talets kulturpolitik riktades fokus mot nya typer av bebyggelse vilket fördjupade synen på ett kulturarv. Kulturmiljövården hade höjt blicken från de enskilda objekten till att uppmärksamma hela miljöer och landskap. (Källa, kulturmiljöatlas)

De senaste 30 åren har det funnits en strävan bort från ett objekt- och kategoritänkande. Den värderingsmetod som finns formulerad och tillgängligt för kulturmiljövårdens värdering av bebyggelse är Axel Unnerbäck's *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse* (här kallad "Unnerbäckmodellen"). Den var redan när de publicerades i tryckt utgåva 2002 av Riksantikvarieämbetet, ett uttryck för ett synsätt och ett kategoritänkande som kulturarvssektorn var på väg att lämna bakom sig (samtal, Karin Arvastson).

Utvecklingsprojektet Agenda kulturarv som pågick mellan 2001-2004 var ett samverkansprojekt mellan läns museerna, länsstyrelserna och Riksantikvarieämbetet. Det blev ett tydligt exempel på kulturarvssektorns reflektion över sin egen roll och vilken ideologi som skulle vara vägledande för det framtida kulturarvsarbetet. Agenda kulturarv hade en stark lokal inriktning där huvuddelen av projekten utfördes på regional nivå under ledning av projektgrupper i respektive län (Lindvall & Johansson 2002, s. 2). Grundstenarna i den ideologi som vägledde arbetet formulerades i den framåtblickande programförklaringen *Människan i centrum* (2004). Där slog man fast att ett modernt och mångkulturellt samhälle krävde nya arbetssätt där frågor om demokrati, delaktighet och hållbar utveckling skulle genomsyra det framtida arbetet. Detta kunde uppnås genom att sätta människors erfarenheter och liv i centrum och göra medborgarna delaktiga i arbetet med kulturarv.

Frågor om vilka röster som blir hörda, människors delaktighet i arbetet med kulturarv och hur det arbetet kan anpassas till ett mångkulturellt samhälle, har med andra ord kommit att präglade den moderna kulturmiljövårdens arbete. Det är mot den här bakgrunden som det svenska arbetet med kulturhistoriska berättelser måste ses. Ett modernt samhälle och demokratiska strävanden ställde nya krav som traditionella arbetsmetoder och synsätt inte var anpassade till.

1.2 Tidigare forskning

Forskning som är relevant i relation till berättelseperspektivet är forskning som behandlar diskrimineringshistoria. Nya sätt att tolka det förflutna lyfts till ytan och andra aktörer tillåts vara de som berättar. I Sverige utgör Birgitta Svenssons avhandling *Bortom all ära och redlighet - tattarnas spel med rättvisan* från 1993, ett tidigt exempel på att försöka ge röst åt en åsidosatt,

glömd eller medvetet nedtystad berättelse. I hennes fall är det den stigmatiserade gruppen som gått under benämningen tattare som står i fokus. I det kulturvårdande fältet är Laurajane Smiths forskning ett försök att blottlägga maktstrukturer i konstruktionen av kulturarv, men även att synliggöra tidigare osynligt grupper genom ett kritiskt förhållningssätt till kulturarv. Smith vill i sin bok *Uses of Heritage* visa att kulturarv bör betraktas som en process, genom vilken samhället eller delar av samhället förmedlar och upprätthåller vissa värden på bekostnad av andra.

Trots att kulturmiljövården historiska utveckling präglats av brott med äldre tider har forskare också belyst en påtaglig kontinuitet. I antologin ”*Kulturarvens dynamik - det institutionaliserade kulturarvets förändringar*” från 2005 pekar flera artikelförfattare på att föråldrade uppfattningar om vad kulturarv är och vem som har tolkningsföreträde visat sig livskraftiga även i 2000-talets kulturarvsinstitutioner. Jonas Grundberg hävdar i sin artikel att det i stor utsträckning fortfarande var en gemensam nationell historia och kulturell identitet som är utgångspunkt för kulturmiljövårdens arbete. Ett postmodernt och globaliserat samhälle hade lett till att de nationella och klassbaserade identiteterna ifrågasatts. Ett samhälle som tidigare präglats av homogenitet hade genomgått en fragmentariseringsprocess och istället kommit att präglas av mångkulturalitet. Mot den bakgrunden anser Grundberg att kulturarvsförvaltningen, för att vinna legitimitet, istället för en nationell enhetskultur måste lyfta fram och kommunicera en mångfald av kulturarv och samtida historiebruk (Grundberg 2005, s. 271-275). Maths Isacson stödjer den bilden då han pekade på att traditionella och konfliktfria berättelser, i vilka marginaliserade grupper varit osynliga, fortsatt att produceras och reproduceras av kulturarvsinstitutionerna. Det hade funnits för lite ifrågasättande och för mycket samförstånd institutionerna emellan, när det gällde alternativa tolkningar och arbetsformer för arbetet med kulturarv (Isacson 2005, s. 260-262).

Ett kritiskt förhållningssätt till den urbana historieskrivningen och synen på bevarande i stadsmiljöer ger Dolores Hayden sin bok *The Power of Place - Urban landscapes as public history* (1997). Boken är ett resultat av ett mångårigt forskningsprojekt med bas i Los Angeles. Haydens utgångspunkt är att perspektiv som rör gender, klass och etnicitet i högre grad behöver förenas med bevarandet av den byggda miljön och skapandet av stadens historia. Genom praktiska erfarenheter från projektet visar Hayden hur arkitekter, historiker, planerare och konstnärer tillsammans med stadens invånare kan göra den osynliga historien synlig. Genom att skapa en mer inkluderande berättelse ges större möjlighet för alla stadens invånare, att forma en identitet och ett kollektivt minne förankrade till specifika platser i det urbana landskapet.

Ruth Finnegan undersöker i boken *Tales of the city - a study of narratives and urban life* (1998) hur människor skapar och förmedlar erfarenheter av livet i staden genom berättelser. Finnegans forskning blir en scen där en mångfald av berättelser tillåts uppträda. Med utgångspunkt i staden Milton Keynes i England visar hon hur akademiska berättelser kan ställas sida vid sida med mer informella och personliga berättelser om staden. Hon menar att berättelsen behöver fånga den mångfald av röster som alla bidrar till bilden av staden. Inte minst behöver den uppmärksamma staden som en plats för mänskligt liv.

I Sverige har kulturmiljövården drivit igenom ett antal projekt som har fokuserat på kulturhistoriska berättelser i värderings och urvalsarbetet. Programområdet *det moderna samhällets kulturarv* (2002) annonserade att det var ”berättelsen om det moderna” som skulle vägleda arbetet. Det formulerades av Riksantikvarieämbetet och var myndighetens första försök

att låta värderings- och urvalsarbete vägledas av kulturhistoriska berättelser.

Boken *Ågesta - Kärnkraft som kulturarv* (2008), som gavs ut av Tekniska museet, Stockholms läns museum och Länsstyrelsen i Stockholms län var ett resultat av forskningsprojektet *Ågesta - kärnkraftverket mitt i byn* (här kallat Ågestaprojektet). Där använde man sig av ett berättelseperspektiv i den kulturhistoriska värderingen som utgjorde grunden för ett förslag om bevarandeinsatsens utformning. Boken behandlar Sveriges tidiga kärnkraftshistoria med speciellt fokus på Ågesta kraftvärmeverk utanför stockholmsförorten Farsta.

Kulturfastighetsutredningen genomfördes mellan 2009 och 2011 av Statens fastighetsverk. Syftet var att utvärdera vilka fastigheter som staten ska äga och förvalta av kulturhistoriska skäl. Som grund för urval och kulturhistorisk värdering användes Riksantikvarieämbetets berättelsemodell. I Kulturfastighetsutredningen fick metoden sin tydligaste beskrivning i fråga om tillämpning och innehåll. Berättelserna utformades med stöd av akademiska företrädare i projektets referensgrupp samt av enskilda sakområdesexperter i den expertgrupp som tillsattes.

1.3 Problemformulering

Arbetet med kulturhistoriska berättelser och Riksantikvarieämbetets berättelsemodell är sprungna ur ett behov av nya arbetsmetoder och förhållningssätt för det moderna kulturmiljövårdsarbetet. I Sverige har en handfull projekt genomförts de senaste 15 åren som utgått från kulturhistoriska berättelser. Än så länge finns ingen forskning som anlägger ett kritiskt eller utvärderande perspektiv på resultaten och konsekvenserna av en sådan tillämpning. På ett nationellt plan har kulturmiljövårdens arbete med berättelser inte relaterats till ett större sammanhang. Att arbeta med berättelser i relation till kulturarv är inte unikt för Sverige och en bristfällig förankring av grundidéerna till en bredare kontext försvårar förståelsen av metoden.

Berättelsemodellen som tidigare har tillämpats i en nationell kontext är nu tänkt att prövas på en stads historia där nationella berättelser inte alltid är giltiga. Tillämpningen förutsätter ett urval av berättelser, val som får konsekvenser för hur vi uppfattar och tolkar kulturarvet och i förlängningen även staden.

1.4 Frågeställningar

Det huvudsakliga problemet har bestått i att sätta in berättelsemodellen i ett teoretiskt ramverk, att anpassa den efter ett lokalt och urbant perspektiv och att utvärdera möjliga konsekvenser av en sådan tillämpning. Mot den bakgrunden har jag fokuserat på följande frågor:

På vilket sätt har kulturhistoriska berättelser använts i kulturmiljövårdens arbete och vilket har varit syftet?

Hur bör berättelser utformas för att bli giltiga på en lokal nivå och vad bör de innehålla?

Vilka styrkor respektive svagheter har berättelsen som värderings- och urvalsmetod och hur förhåller den sig till befintliga arbetsmetoder?

Hur kan berättelsemodellen tillämpas på en stads bebyggelse för att beskriva kulturhistoriska värden och göra ett urval och i vilka situationer kan metoden vara användbar?

1.5 Syfte och mål

Det övergripande syftet med uppsatsen är att utvärdera hur berättelsemodellen kan användas som värderingsinstrument för dokumentationsenhetens arbete med Stockholms bebyggelse. Den ämnar ge en tydligare bild av hur metoden kan tillämpas i deras verksamhet och i vilka situationer där ett arbete med kulturhistoriska berättelser kan vara eftersträvansvärt. Ett annat syfte är att utvärdera metodens konsekvenser, både positiva och negativa, för värdering och urval av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse.

En målsättning är att lyfta diskussionen om berättelsemodellen och skapa ett kritiskt förhållningssätt till en modell, som trots allt tillämpats i storskaliga projekt av kulturarvssektorn. Ett annat mål är att det lokala perspektivet kan inspirera även andra städer som vill använda kulturhistoriska berättelser i sitt arbete med kulturarv.

1.6 Metod och material

I uppsatsen använder jag mig av en normativt metod för att besvara frågeställningarna. Det innebär i det här fallet, att beskriva hur värderings- och urvalsinstrumentet bör tillämpas i en lokal kontext för att nå bästa resultat. Ett gott resultat är beroende av vilken funktion metoden kan fylla i dokumentationsenhetens verksamhet.

För att utvärdera metoden krävdes studier av rapporter och utredningar där den tillämpats tidigare. Riksantikvarieämbetets arbete med kulturhistoriska berättelser finns inte formulerat som en tydlig metod. *Kulturfastighetsutredningen*, projektet *Ågesta - kärnkraft som kulturarv* och programområdet *Det moderna samhällets kulturarv*, utgjorde ett viktigt material ur vilket en metodformulering kunde växa fram.

Min praktikperiod på Stockholms stadsmuseum har varit en viktig utgångspunkt för insamlingen av empiri för det fortsatta uppsatsarbetet. Där kunde jag samla på mig ett grundläggande källmaterial om Stockholms bebyggelse. Den del av uppsatsen som i större utsträckning kunde genomföras under min praktik var fallstudien av Konradsbergs hospital, där jag tillämpade berättelsemodellen för den kulturhistoriska värderingen. En kulturhistorisk värderingsmetod behöver tillämpas för att utfallet ska kunna utvärderas. Det var anledningen till att jag valde fallstudien som metod för att granska berättelsemodellens styrkor och svagheter och för visa på en möjlig användning av metoden. Under min praktikperiod lärde jag känna dokumentationsenhetens verksamhet, något som var viktigt för att bedöma vilken funktion ett arbete med kulturhistoriska berättelser kunde fylla i deras arbete med att dokumentera och inventera Stockholms bebyggelse.

Berättelsemodellens har utvecklats av Riksantikvarieämbetet som har kunskap om och erfarenhet av tillämpningen. Ett samtal fördes med Christina Fredengren och Karin Arvastson som båda har erfarenhet av myndighetens arbete med berättelsemodellen i *Kulturfastighetsutredningen* respektive *Det moderna samhällets kulturarv*. Mailkorrespondens har även förts med Eva Dahlström Rittsél på länsstyrelsen i Stockholm som delat med sig av sina erfarenheter från Ågestaprojektet.

Att använda berättelsen som ett redskap för att närma sig nya tolkningar av historien och

människors erfarenheter är naturligtvis ingen svensk uppfinning. Ett internationellt källmaterial som berör arbete med berättelser kopplat till den urbana miljön har av den anledningen gått igenom. Det har i huvudsak bestått av vetenskapliga artiklar och annan litteratur som behandlat kulturarvsfrågor, stadsplanering, etnologi och antropologi.

1.7 Teoretisk ram

På ett sätt kan man betrakta berättelseperspektivet som en produkt av en mikrohistorisk syn på historien. Man låter det lilla, i det här fallet platsen, illustrera en större berättelse genom sin utformning, den verksamhet och det mänskliga liv som utspelats där. Den teoretiska förankringen kan då sökas i den mikrohistoriska forskningen och verk som *Montaillou - en fransk by 1294-1324* av Emmanuel Le Roy Ladurie. Utifrån ett historiskt källmaterial från inkquisitionen levandegör han medeltidsmänniskornas vardagsliv i den sydfranska bergsbyn (Le Roy Ladurie 1980). Le Roy Ladurie verkar i den franska Annales-skolans efterföljd, som även kommit att benämnas som ”de långa linjernas historia” (*longue durée*). Den växte fram under första hälften av 1900-talet som en reaktion mot en rådande historiesyn där snabba historiska händelser, storpolitik och krig stod i fokus. Annales-skolans fokus låg istället på att beskriva historia som en helhet, där även mer långsamma växlingar mellan ekonomiska, sociala och mentalitetsbaserade förändringar blev intressanta (Österberg 2012).

I Sverige representeras ett sådant perspektiv av författare så som Anna Götlind och Helene Kåks. I deras bok *Handbok i konsten att skriva mikrohistoria*, behandlar de materiella lämningar och kulturlandskap, deras berättande egenskaper och möjligheten att studera dem i ett socialt sammanhang (Götlind & Kåks 2004, s. 124-138). De ”små berättelserna” i en makrohistorisk syn på historia kan även ställas i kontrast till den traditionella kulturarvsideologin där kulturarvet betraktats som någonting objektivt. Jonas Grundberg menar att det kulturhistoriskt värdet länge betraktats som inneboende i objektet vilket skapat en entydig tolkning som inte lämnat utrymme för alternativa tolkningar (Grundberg 2000, s. 30-36). ”Stora berättelser” eller ”metaberättelser” har använts som ett maktinstrument för att legitimera och förankra idén om nationalstaten eller folkhemmet. Berättelser som haft karaktären av en slags hjälteberättelser där befrielsen låg i framtiden, men de var samtidigt nostalgiska tillbakablickar mot en svunnen guldålder. (Bugge Amundsen 2005, s. 122).

I Unnerbäckmodellen är byggnadens värden formulerade i kategorier som ingår i metodens två huvudgrupper; *dokumentvärde* och *upplevelsevärde*. Dokumentvärden består av de historiska egenskaper som byggnaden själv kan förmedla om olika tiders byggnadsteknik, samhällshistoria, arkitekturhistoria osv. Upplevelsevärden är värden som människor kan uppleva och som uttrycks genom estetiska och socialt engagerande egenskaper som till exempel byggnadens arkitektur, patina eller den miljö som byggnaden är en del av. Dessa värden kan i sin tur förstärkas av kriterier som kvalitet, autenticitet, sällsynthet och representativitet eller pedagogiskt värde (Unnerbäck 2002). Sarah Andersson analyserar i sin masteruppsats, i vilken utsträckning Unnerbäckmodellen ger utrymme för delaktighet i värderingsarbetet. Anderssons slutsats är att modellen, trots sin betoning på upplevelsevärden, har svårt att uppnå mål om delaktighet då det är svårt att inordna människors upplevelser i kategorier. Följden blir att egenskaper som inte kan passas in i de kategorier som metoden tillhandahåller, inte heller kan hanteras. Det största hindret i Unnerbäckmodellen är däremot, att det uteslutande är den antikvariska experten som gör den kulturhistoriska värderingen. Experten lyfter fram värden som betraktas som inneboende i objektet (Andersson 2010, s. 7-9). Det traditionella synsätt

som lyser igenom, gör metoden svår att förena med den nya syn på kulturarv och kulturvärden som formuleras i bland annat Agenda kulturarvs programförklaring;

”Bakom det vi väljer att bevara måste finnas ett syfte, en berättelse, som gör bevarandet meningsfullt. Det är i själva berättelsen som motiven för bevarandet skapas. Vi har mandat, och skyldighet, att hävda berättelserna även om de för stunden kan vara obekväma för andra. Vi ska dock kontinuerligt, och i samtal med det omgivande samhället, pröva de grunder på vilka vi gör urval och hur vi värderar kulturarv (Människan i centrum 2004, s.18)

Berättelsebegreppet används här som ett sätt att göra värderingsarbetet mer mångbottnat. Det böjs i plural för att markera att det rör sig om en mängd möjliga berättelser och inte några stora berättelser som riktade sig mot en nationell enhet, ”ett folk”. Endast med ett kritiskt förhållningssätt till värdering, val av berättelser och i samverkan med samhällets övriga aktörer kan kulturarvssektorns arbete bli framgångsrikt. Det konsensus som präglat det traditionella kulturvårdsarbetet mötte kraftig kritik kring det förra sekelskiftet. Det var inte längre den enskilde experten som skulle värdera och tolka kulturarvet. Det skulle nu göras tillsammans med allmänheten.

1.7.1 Internationella impulser

Den traditionella kulturarvsideologin vars fokus legat på den expertbaserade och objektiva värderingen är inget typiskt för Sverige och Unnerbäckmodellen. Det är ett synsätt som länge genomsyrat Västeuropas syn på bevarande. I sin bok *Contemporary theory of conservation* strävar författaren Salvador Muños Viñas efter att sammanställa de idéer som kommit att prägla den nya syn på kulturarv och bevarande som formulerats de senaste 25 åren. Synen på vilka objekt som betraktats som bevarandevärda genomgick en tydlig förändring under 1990-talet. Det var inte objektet självt utan vad det symboliserar för olika grupper som skulle vara motiv för bevarande. Vad ett objekt kommunicerar beror på vem som tolkar det, vilket gör att ett objekt kan betyda olika saker för olika grupper. Den här förskjutningen från objekt till subjekt har inneburit radikala förändringar för det kulturvårdande fältets teori och praktik. Expertens roll som ensam uttolkare av kulturvärden har utmanats och ifrågasatts. Muños Viñas använder begreppet ”stakeholders” för att beteckna de människor som tillskriver objektet ett värde och som påverkas av dess förändring. Antikvarien är endast en av flera intressenter för vilka objektet har betydelse. Betydelser är inte universella eller stabila och varierar mellan olika grupper och över tid. Däremot är det experternas skyldighet att identifiera och involvera dessa grupper i frågor som inte är direkt beroende av yrkesmässig kunskap. Den viktigaste slutsatsen blir att kulturarvssektorns arbete med att bevara och värdera görs för att byggnaden, platsen, landskapet eller museiföremålet betyder något för människor. Den kritiska frågan som då måste ställas är varför och för vem är insatsen viktig? (Muños Viñas 2005).

1.8 Begreppsförklaringar

Berättelsemodellen

Avser i den här uppsatsen den kulturhistoriska värderings- och urvalsmetod som utarbetats av Riksantikvarieämbetet och i den form som tillämpats i Kulturfastighetsutredningen. Där benämns arbetsmetoden uttryckligen som ”berättelsemodellen”. Det finns inga tydliga riktlinjer för hur modellen ska tillämpas något som däremot Unnerbäckmodellen kan sägas göra. Modell- eller metodbegreppet kan i det avseendet ifrågasättas och även Riksantikvarieämbetet vill undvika ett modelltänkande. Sättet att arbeta med berättelser i Kulturfastighetsutredningen följer däremot en mer eller mindre uttalad metodik och arbetsstrategi, varför modellbegreppet kommer att användas.

Berättelse

Definitionen som kommer att användas i uppsatsen är hämtad från Ruth Finnegan's bok *Tales of the city*. En berättelse (översatt ”story” alt. ”narrative”) är en *framställning av händelser eller erfarenheter* som förmedlas genom det talade eller skrivna ordet. En sammansättning av ord som beskriver ett händelseförlopp upplevs inte automatiskt som en berättelse. Det som kännetecknar den är strukturen och formen för hur den presenteras. En sådan, ofta outtalad överenskommelsen kan variera beroende på vilken sorts berättelse det handlar om och i vilken kulturell kontext den förmedlas. Däremot kan några huvudsakliga karaktärsdrag pekats ut som gör att vi upplever något som en berättelse, oavsett om den baseras på fiktion eller verklighet.

1) En berättelsen har alltid en tidsmässig ram i vilken händelserna är inplacerade. De äger rum i förfluten tid, även om det kan finnas kopplingar till både framtid och nutid. Till skillnad från en krönika behöver en berättelse inte vara linjär utan kan röra sig obehindrat mellan tidsperioder och blicka både framåt och bakåt.

2) I en berättelsen finns alltid en röd tråd som binder samman händelserna. Den röda tråden, eller handlingen, fungerar igenkännande. I regel används teman som upplevs bekanta, t.ex. en hjältens seger, rikets uppgång och fall etc.

3) Den tredje faktorn är den generaliserande karaktären där det universella kan sägas vara invävt i det specifika. Berättelsen fungerar då som ett exempel för ett mer generellt mönster (Finnegan 1998 s. 9-11).

Plats

Används i uppsatsen på grund av sin breda karaktär och eftersom kulturhistoriska berättelser inte enbart tillämpats på bebyggelse. Enligt definitionen i ICOMOS Burra Charter, är plats ett öppet begrepp som innefattar såväl större områden så som städer och kulturlandskap men även enskilda byggnader, bebyggelsemiljöer och föremål (Walker & Marquis-Kyle 2004, s.)

Kulturhistorisk portfölj

Ett begrepp som används i Kulturfastighetsutredningen för att beteckna det föreslagna fastighetsinnehav som i framtiden ska ägas och förvaltas av staten. En kulturhistorisk portfölj är ett målinriktade innehav av fastigheter utifrån ett kulturhistoriskt perspektiv (SFV 2009, del 1 s. 11)

2. Vad är berättelsemodellen?

Berättelsemodellen är en metod för kulturhistorisk värdering av bebyggelse och fungerar i förlängningen som ett urvalsinstrument för densamma. I metodens centrum står berättelserna. De är uppbyggda kring olika historiska teman som ska spegla viktiga skeden och vändpunkter i den historiska och kulturhistoriska utvecklingen. Mot den valda berättelsen ställs byggnaden, bebyggelsemiljön eller det större byggnadsbeståndet, som därmed infogas i ett större kulturhistoriskt sammanhang. De förutsättningar bebyggelsen har att materiellt illustrera berättelsen utkristalliserar det kulturhistoriska värdet och blir ett motiv för bevarande. Nedan följer ett försök att identifiera den kulturhistoriska värderings- och urvalsmetodens beståndsdelar. Till grund för beskrivningen ligger utredningar och rapporter från de projekt där Riksantikvarieämbetets fokus på kulturhistoriska berättelser tillämpats i en värderingssituation.

2.1 Den kritiska berättelsen

Metodens ställer krav på att de berättelser som lyfts fram präglas av en kritisk historiesyn som öppnar upp för flera möjliga tolkningar av historien. Det är därför av stor vikt att konflikter tillåts framträda i berättelserna. Historiska konflikter, men också motsättningar som rör olika forskningstraditioners sätt att tolka historiska skeenden. Målet är att det förhållningssättet ska leda fram till en kulturhistorisk värdering och ett urval av bebyggelse som ska vara angeläget för så många människor som möjligt. Den historia som blir synlig i berättelserna är aldrig den enda tänkbara och behöver problematiseras. Historia är precis som andra vetenskaper föränderlig och det är därför viktigt att de materiella strukturer som bär berättelsen finns tillgängliga för allmänheten att tolka (SFV 2009, del 1 s. 4, 21-22). Om det finns en omstridd historia på platsen kan den fysiska miljön upprätthålla den kritiska diskussionen och möjliggöra för människor att gå i dialog med platsen. Den typen av platser är långt ifrån alltid representanter för en framgångshistoria, vilket gör att historiens baksidor också tillåts bli viktiga noder i historieskrivningen (samtal, Christina Fredengren).

Den tolkning av nationellt kulturarv som görs i Kulturfastighetsutredningen tar fasta på den resurs som kulturarvet kan vara för social hållbarhet. Ett mångkulturellt samhälle ställer krav på att olika grupper och generationers tillåts delta och synas i samhällsprocessen. Människors kunskap om, och delaktighet i skapandet av kulturarv kan bidra till ett socialt hållbart samhälle (SFV 2009, del 1 s. 19). Det är en tolkning som i stor utsträckning påverkar utformningen och tillämpningen av berättelsemodellen och som avspeglar sig i de så kallade representativitetskriterierna.

Berättelsen som kulturhistorisk värderingsmetod erbjuder inga fasta ramar för hur berättelserna ska utformas och vilken karaktär de ska ha. Riksantikvarieämbetet har heller ingen ambition att låsa fast tankarna i ett modelltänkande varför man fjärrar sig något från begreppet ”modell” och hellre ser att man talar om ett fokus på kulturhistoriska berättelser i värderingsarbetet (samtal, Christina Fredengren). Det finns en strävan bort från Axel Unnerbäckers metod för kulturhistorisk värdering som av kulturmiljövården ofta använts och betraktats som en ”kryss-modell”. Trots att det aldrig var avsikten har den representerat ett kategoritänkande som kulturmiljövården varit på väg bort ifrån. Ett av de få rättesnören som uttrycks för utformningen av berättelser är att de måste vila på vetenskaplig grund. Det huvudsakliga stråket ska kunna beläggas men kan även berikas med människors egna berättelser om en plats. Berättelserna bör däremot vara sammanhållna och inte ha en fragmentarisk karaktär (Karin

Arvastson, samtal).

2.2 Jakten på ett representativt kulturarv

En berättelse kan ha olika betydelse för olika grupper i samhället. Om målet är att skapa ett kulturarv som känns angeläget för en bred allmänhet krävs ett verktyg som styr vilken och vems historia som synliggörs i berättelse och urval. I Kulturfastighetsutredningen fyller de så kallade representationskriterierna den funktionen. Kriterierna spelar en central roll i tillämpningen av berättelsemodellen och har som huvudsaklig uppgift att vara utslagsgivande i urvalet av kulturhistoriskt värdefulla byggnader. Om flera byggnader eller bebyggelsemiljöer bedöms som likvärdiga i möjligheten att materiellt förmedla en berättelse, kan kriterierna; *geografisk spridning, gender, klass, generation och etnicitet* läggas i vågskålen och vara utslagsgivande (SFV 2009 del 1, s. 23). Viljan att sträva mot ett mer representativt kulturarv har sin bakgrund i att diskrimineringshistoria i liten utsträckning präglat kulturmiljövårdens arbete. De konstvetenskapliga och estetiska idealen har länge styrt urvalet, inte minst när det gäller byggnadsminnesförklaringar. Historien som levd av människor har i mindre utsträckning påverkat urvalet. Det beror dels på att högreståndsmiljöer i större utsträckning motstått tidens tand, men också om att det utövats en aktiv glömska som 1960- och 70-talens stadsomvandlingar är ett exempel på (Karin Arvastson, samtal). Representativitetskriterierna är tätt knutna till metodens jämförande funktion, och aktiveras i mötet mellan olika platser.

2.3 Jämförelsen

En av grundtankarna med att fokusera på kulturhistoriska berättelser i värderingsarbetet är möjligheten att jämföra objekt med varandra. Både i Ågestaprojektet och i Kulturfastighetsutredningen var jämförelsen mellan objekt central för den kulturhistoriska värderingen och därmed urvalet. Ofta präglas det kulturvårdande arbetet av en brist på ekonomiska resurser i förhållande till behovet av bevarandeinsatser. Jämförelser på ett regionalt, nationellt och internationellt plan skapar en förståelse för hur en plats förhåller sig till andra platser som illustrerar samma berättelse. Resultatet av en sådan jämförelse kan landa i att berättelsen kan vara optimal för objektet, men att objektet inte är optimalt för att förmedla berättelsen. I sådana fall kan det finnas andra byggnader eller bebyggelsemiljöer som visar sig mer lämpade för ändamålet och resurserna och bevarandeinsatsen kan då läggas någon annanstans (Tavelin Heldner, Lundgren & Dahlström Rittseél, 2008 s.?).

Berättelsemodellens metodik ger möjlighet till en växelspel mellan berättelse och plats. Det går till exempel att börja med att analysera platsen och utifrån en tolkning av egenskaper och beståndsdelar komma fram till en eller flera passande berättelser, som man gick tillväga i bland annat Ågestaprojektet. Det finns även möjlighet att börja i andra änden och först formulera berättelser till vilka man sedan kan fogas platser. Ett sådant tillvägagångssätt förutsätter naturligtvis att man skaffar sig en övergripande bild över vilken historia som undersökningsmaterialet representerar.

2.4 Tillgänglighet - kulturarv som gemensam nyttighet

Som vi har sett får berättelsen bäring genom en plats materiella beståndsdelar. Byggnaden tillmäts ett kulturhistoriskt värde utifrån dess förmåga att fungera som förmedlare av en eller flera berättelser. För att upprätthålla en sådan betydelse behöver frågan om tillgänglighet

vara en central del i värderingsarbetet. I Kulturfastighetsutredningen var målsättningen att platser som härbärgerar berättelser som utformats för att vara angelägna för alla, ur demokratisk synvinkel också vara tillgängliga (SFV 2009, del 1 s. 19). I Riksantikvarieämbetets återrapportering till regeringsuppdraget 2008, diskuterar man vikten av tillgänglighet. Där upphöjs kulturarvet som en viktig del av samhällsnyttan. Man beskriver kulturarv som ”en gemensam nyttighet”, vilket gör det till en angelägenhet och en rättighet för alla medborgare. Ett viktigt syfte är att göra människor delaktiga och genom att använda platserna ge möjligheten att uppleva och erfara kulturarv. Med hjälp av fysiska platser och berättelser som de illustrerar, kan man sätta sin egen tillvaro i relation till andra människors liv och reflektera kring sin samtid och det förflutna. Frågan om tillgänglighet hänger i det avseendet samman med ovanstående resonemang om ett kritiskt förhållningssätt till historia. Tillgängligheten till platsen ger dagens och morgondagens medborgare tillgång till de materiella bevisen för den berättelse som valts ut vilket förs fram som en viktig del i modellens demokratiska anslag. På det sättet öppnar man upp för delaktighet och diskussion om platsen och ger möjlighet för människor att ifrågasätta den aktuella historieskrivningen (Riksantikvarieämbetet 2008, s. 6-8).

2.5 Början på berättelsen

”Berättelse” används som ett öppet, ofta odefinierat begrepp i texter, projekt- och målbeskrivningar som kulturmiljövården i Sverige producerat de senaste 10-15 åren. Som nämnts i inledningskapitlet användes det flitigt inom ramen för Agenda kulturarv (Människan i centrum 2004). Ett annat mer färskt exempel är Riksantikvarieämbetets inriktningsdokument för sitt arbete med att utveckla landets byggnadsminnen. Där poängteras att; ”*Genom att knyta fler berättelser till byggnadsminnena – berätta bredare – blir de intressantare för fler och därmed också mer angelägna och tillgängliga*”. Berättelsen beskrivs främja dialog och delaktighet. Genom att reflektera kring det förflutna kan vi öka vår förståelse för samtiden och genom att fler berättelser tillåts ta plats kan vi motverka diskriminering (Riksantikvarieämbetet 2011). Här fokuseras däremot inte på berättelsen som retoriskt grepp, utan på de projekt i Sverige där berättelsen på ett mer direkt sätt tillämpats som värderings- och urvalsinstrument.

2.5.1 Det moderna samhällets kulturarv

Programområdet *Det moderna samhällets kulturarv* kan sägas vara födelsen för Riksantikvarieämbetets arbete med kulturhistoriska berättelser och vad som senare skulle komma att betecknas som berättelsemodellen. Programområdet byggde vidare på den kunskapsuppbyggnad och metodutveckling som vuxit fram med projekten *Storstadens arkitektur och kulturmiljö* (1999-2001) och *Svenska industriminnet – Berättelser om vårt samhälles historia* (2002-2004). Programområdet beskrevs som en plattform för hur Riksantikvarieämbetet tillsammans med länsstyrelser, kommuner, läns museer och andra aktörer kunde arbeta med det moderna samhällets kulturarv (Riksantikvarieämbetet 2006, s. 4). I arbetet med det moderna kulturarvet upplevde kulturarvssektorn att de traditionella kulturhistoriska metoderna var otillräckliga. En viktig anledning var deras oförmåga att fungera som urvalsinstrument vilket blev ett påtagligt problem i arbetet med efterkrigstidens bebyggelse, där nästan allt fanns bevarat. I kombination med en förändrad kulturpolitik som fokuserade på frågor om medborgardelaktighet, minoriteters kulturarv och att nå nya grupper i samhället, växte behovet av nya arbetsmetoder och förhållningssätt. Under samma period i början av 2000-talet med bland annat Arkitekturåret 2001, pågick en diskussion om frågor som rörde arbetsstrategier för värdering och hur kulturhistoriska värden skulle kunna föras

vidare och bli styrande för bevarandemotiven. Genom att ta utgå från berättelser om det moderna, kunde man rikta arbetsinsatserna i det närmast ogallrade byggnadsbeståndet från efterkrigstiden (samtal, Karin Arvastson). I inledningen till programmet gör man följande ställningstagande;

”Moderna stads- och industrilandskap, arkitektur och stadsplanering kan ses som materialiserade berättelser om 1900-talets stora samhälls- och välfärdsbygge. Material, teknologi, arbetsinsatser, rumslig organisation m.m. är aspekter som bär på berättelser om människors livsvillkor och livsmönster i det moderna samhället. Samtidigt som det finns ett historiskt värde är dessa miljöer en del av vardagen, de liv vi lever och verkar i – nu och i framtiden” (Riksantikvarieämbetet 2006, s. 3)

Programmet slog fast att det var ”berättelsen om det moderna” som måste styra urvalet av platser för kunskapsuppbyggnad och dokumentation. Det var berättelser som kunde upplevas som viktiga för människor som skulle motivera ett bevarande, snarare än estetiska eller åldersmässiga motiv. Den fysiska miljön betraktades som ett medium för att kommunicera mänskliga erfarenheter och minnen med en förmåga att väcka intresse, nyfikenhet och dialog med den samtida betraktaren. De tre övergripande förhållningssätt som lyftes fram i Det moderna samhällets kulturarv rörde *delaktighet, mångfald* och *berättelser*. Kulturmiljöarbetet skulle präglas av delaktighet, där samverkan med allmänhet och andra samhällssektorer skulle motverka exkludering och marginalisering och bidra till en hållbar utveckling. Ett sådant synsätt kunde också bidra till att människors egna berättelser och lokala minnen kunde blottläggas. Att rikta uppmärksamhet mot kriterier som rörde klass, genus, etnicitet och generation skulle säkra att de berättelser som lyftes fram var angelägna för människor med olika bakgrund och kulturell tillhörighet (Ibid. s. 6-13).

Karin Arvastson som var projektledare för Det moderna samhällets kulturarv poängterar att de lokala delprojekten hittade olika lösningar i sitt arbete med de nya frågeställningarna. Riksantikvarieämbetet bistod endast med redskap och inspiration vilket gav arbetet med kulturhistoriska berättelser mer prägel av ett förhållningssätt än som modell (samtal, Karin Arvastson).

2.5.2 Ågestaprojektet

Projektet *Ågesta – kärnkraftverket mitt i byn* var ett samarbete mellan Tekniska museet, Länsstyrelsen i Stockholms län och Stockholms läns museum och pågick mellan åren 2005-2007 och finansierades med anslag från Riksantikvarieämbetet. I centrum för projektet stod kraftvärmeverket Ågesta utanför Stockholmsförorten Farsta och fokus för värderingsarbetet var den historiska berättelsen. När Ågestaverket togs i drift 1964 var det landets första kärnkraftverk som producerade värme och el för en svensk marknad. Kärnkraftverket var i drift fram till 1974 då det stängdes ner. Ågestaprojektet handlade i synnerhet om att skapa ett kunskapsunderlag för beslut om anläggningens framtid och i allmänhet om att öka kunskapen om kärnkraftanläggningar. Projektet ville besvara hur dessa anläggningar kan värderas och syftade samtidigt på att lyfta frågan om deras kulturarvsstatus.

Erfarenheter av att göra kulturhistoriska värderingar av kärnkraftverk var mycket liten. I projektet gjorde man den kulturhistoriska värderingen av Ågesta kraftvärmeverk med hjälp av två olika metoder. Den ena var Unnerbäckmodellen och den andra hade sin utgångspunkt

i ett berättelseperspektiv, där det kulturhistoriska värdet bestod i objektets förutsättningar att förmedla en viktig historisk berättelse (Tavelin Heldner et al 2008, s. 101). Tillämpningen av berättelsen som värderingsmetod gjordes enligt följande steg:

Undersökning av kontext - Första steget var att sätta in Ågestaverket i ett större sammanhang vilket krävde en reflektion kring objektets historiska, tekniska och industriella kontext. *Den svenska linjen*, dvs. regeringens ställningstagande om en fredlig användning av kärnkraft spelade en viktig roll för Sveriges ståndpunkt som neutralt industriland under 1960-talet. Riktlinjerna utformades efter Atomenergiutredningens direktiv i mitten av 1950-talet där huvudmotivet var att svensk industri skulle vara självförsörjande. Resultatet blev att bygga små tungvattenreaktorer för att försörja uppvärmningen av mindre distrikt, vilket var ovanligt ur ett internationellt perspektiv. När Ågesta togs i drift 1964 var det landets första kärnkraftverk att producera värme och el för en svensk marknad.

Val av berättelse - Ågesta kraftvärmeverk byggdes 1957-1962 och var ett resultat av 1950- och 1960-talens fredliga kärnkraftspolitik. Trots att Ågesta kan betraktas som en del i den större industriella infrastruktur som vidmakthöll möjligheten att producera en atombomb, gjorde projektgruppen bedömningen att Ågestaverket inte illustrerade en berättelse om den militära försvarspolitiken. Den berättelse som valdes var berättelsen om "Den svenska linjen".

Jämförelse - Det tredje steget innebar att jämförelser gjordes med andra objekt för att se om de kunde berätta samma berättelse, kanske ännu mer övertygande. Ågesta blev det enda svenska kärnkraftverk som byggdes efter Atomenergiutredningens riktlinjer. Dessa övergavs under slutet av 1960-talet då man övergick till att bygga storskaliga lättvattenreaktorer för elproduktion. Kärnanläggningarna i Marviken och Ranstad kunde även de illustrera den valda berättelsen, men Ågesta ansågs av projektgruppen vara den tydligaste manifestationen av den svenska linjens civila aspekt.

Rangordning av fysiska strukturer - Utfallet från de föregående stegen föll ut i en värdering och rangordning av Ågestas "fysiska strukturer". Rangordningen ansågs vara av stor vikt för bevarandeinsatsen och för att berättelsen skulle kunna framträda på ett bra sätt. Mot bakgrund av berättelsen blev de delar av anläggningen som visade på Ågestas funktion som fjärrvärmelieferantör till förorten Farsta och hur värmen producerades i kärnreaktorn, högst värderade. Strukturer som visade att reaktorn använde tungt vatten och naturligt uranium betraktades också som viktiga bärare av berättelsen, men prioriterades något lägre (se Figur 1). Mindre värdefulla betraktades de elproducerande strukturerna. Ågestaverkets skyddade placering vid (och inuti) ett berg ansågs också illustrera innehållet i den svenska linjens med höga krav på säkerhet och närhet till konsumenterna var styrande för utformningen. (Dahlström Rittsée, Lundgren & Tavelin Heldner, 2006 s. 6-8)

Resultaten av värderingarna jämfördes senare med varandra och en diskussion fördes om utfallet av de båda metoderna. Projektgruppen ansåg att Unnerbäckmodellens förtjänster var det systematiska tillvägagångssättet och metodens breda tillämpningsmöjligheter. Däremot ansågs den inte lämpad som urvalsinstrument eftersom den inte satte objektets värde i relation till andra, liknande objekt. Då värderingen styrdes uteslutande av objektet skulle man alltid komma att finna de listade värdekategorierna oavsett vad man undersökte. I projektrapporten skriver man;

Figur 1. Fartyget Krageholm anländer till Stockholm med en last av tungt vatten den 5 September 1957. Det ska användas i det nya atomkraftverket i Ågesta som ännu inte är byggt. I den kulturhistoriska värderingen av Ågesta betraktades delar av anläggningen som visade att reaktorn drevs av tungt vatten, som viktiga förmedlare av berättelsen. Foto: Stockholms stadsmuseum

”Om man letar efter kulturhistoriska värden finner man dessa oavsett vilket objekt som analyseras /.../ inte hur värdefullt det är, till exempel i relation till andra objekt” (Tavelin Heldner et al, 2008 s. 116).

Berättelsemodellen ansåg man, gav en tydlig riktning för bevarandeinsatsen genom rangordningen. Eftersom värderingen utgick från berättelsen riktades full uppmärksamhet mot det sammanhang som objektet var en del av. Kombinationen med den jämförande aspekten gjorde att objekt tänkandet tonas ned. Den största svårigheten som projektgruppen identifierade var valet av berättelse. Ett val som i hög grad påverkade

rangordningen av de fysiska strukturerna. Projektgruppen noterade att det i sin tur kunde begränsa möjligheten att lyfta fram parallella berättelser (Tavelin Heldner et al 2008, s. 116).

Eva Dahlström Rittsél som ingick i projektgruppen för Ågesta beskriver just möjligheten att förhålla sig till större sammanhang som den största fördelen med berättelsemodellens tillämpning. Ågesta kunde betraktas i sin kontext snarare än på en detaljerad objektnivå, som är det sätt som framförallt Unnerbäckmodellen kommit att användas på (Eva Dahlström Rittsél, e-post).

2.5.3 Kulturfastighetsutredningen

Berättelsemodellen har fått sin tydligaste tillämpning i Kulturfastighetsutredningen som genomfördes av Statens fastighetsverk mellan åren 2008-2011. Bakgrunden var att verket fick i uppdrag av regeringen att lämna förslag på vilka kulturhistoriska fastigheter som skulle fortsätta att förvaltas av staten. De ekonomiska resurserna för förvaltning stod inte i proportion till uppdraget att förvalta beståndet av bidragsfastigheter. En översyn av verkets samlade fastigheter var nödvändig. De totalt ca 550 fastigheterna som ingick i utredningen förvaltades av Statens fastighetsverk, Riksantikvarieämbetet, Fortifikationsverket och Sjöfartsverket (SFV 2009, del 1 s. 10-12)

Riksantikvarieämbetet fick 2008 ett regeringsuppdrag, att formulera en målsättning och inriktning för bevarandet av det statliga fastighetsinnehavet. Myndigheten skulle även föreslå kriterier, som utifrån ett kulturhistoriskt perspektiv kunde användas för ge stöd för Statens fastighetsverks urval av fastigheter (Regeringsuppdrag Ku2008/1115/KT). I

Riksantikvarieämbetets återrapportering gav man förslag på en värderings- och urvalsmodell som skulle vara styrande i utredningen och som delades in i tre steg:

”Det första steget påvisar när det rent generellt är betydelsefullt att staten ska äga för att säkerställa en gemensam nyttighet. Det andra steget är en granskning av motivet för fastighetsinnehavet utifrån berättelsemodellen. Det tredje steget justerar innehavet med hjälp av representativitetskriterier” (Riksantikvarieämbetet 2008, s. 5).

De kulturfastigheter som föreslogs ingå i den kulturhistoriska portföljen var de fastigheter som bedömdes materiellt kunna illustrera en nationell berättelse. Totalt utformades sex nationella berättelser på olika teman, som skulle spegla viktiga skeden i den kulturhistoriska utvecklingen i Sverige. Varje fastighet knöts till en huvudberättelse men kunde samtidigt stödja en eller flera av de övriga berättelserna, vilket snarare kunde öka fastighetens möjlighet att ingå i den kulturhistoriska portföljen. De sex nationella berättelserna som beståndet representerade var följande:

- Att styra, beskatta och döma – om rikets enande och den moderna statens framväxt
- Om vetenskap, utbildning och intellektuell kultur
- Ekonomiskt liv och handelns förutsättningar
- Tro och religion genom tiderna
- Maktbalans – integration och expansion
- Den socialmedicinska utvecklingen i Sverige

Berättelserna utformades av en expertgrupp som arbetat i samråd med Statens fastighetsverk och Riksantikvarieämbetet. En större referensgrupp bestående av representanter från de berörda myndigheterna och från akademiska discipliner knöts till utvärderingen och urvalsarbetet (SFV 2009, del 1 s. 16, 22).

Representativitetskriterierna fungerade som utslagsgivande då flera fastigheter i beståndet visade sig jämbördiga i att illustrera en berättelse. Kriterierna var: *Geografisk spridning, gender, klass, generation och etnicitet*. Kriterierna blev ett verktyg för att sprida och få ett ökat djup i urvalet. Även en fastighets långsiktiga tillgänglighet för allmänheten var avgörande för ett framtida statligt ägande och förvaltande. Avsikten med att göra kulturarvet tillgängligt som offentlig plats var att ge människor möjlighet att gå i dialog med det materiella och därmed kunna ifrågasätta historieskrivningen. Redan i skapandet av berättelserna strävade man efter att vägda in representativitetskriterierna och låta historiska konflikter och olika forskningstraditioners tolkning av historien bli synliga. Tillgänglighetsaspekten hänger nära samman med grundsynen på bidragsfastigheterna som en resurs för hållbar utveckling med tillgång till besök, forskning och utbildning (Ibid. s. 5, 19).

Resultatet av utredningen var att 90% av fastighetsbeståndet bedömdes uppfylla berättelsemodellens urvalskriterier. I utredningen motiverades urvalet endast för de fastigheter som inte bedömdes uppfylla Riksantikvarieämbetets kriterier. Det rörde sig ofta om moderna institutions- och myndighetsbyggnader som representerade 1900-talet, till exempel militära anläggningar som ofta saknar sammanhållna miljöer. Utredningen slog fast att de statliga byggnadsminnenas traditionellt sett haft en monumental prägel baserad på ett objektänkande, som inte överensstämmer med dagens strävan att bevara hela bebyggelsemiljöer. Det faktum att fastigheterna inte föreslogs ingå i den kulturhistoriska portföljen berodde inte på att de

ansågs sakna kulturhistoriskt värde, endast att de krävde andra förvaltningsformer (Ibid. s. 14-15).

Ändelsen ”modell” har fogats till berättelsebegreppet vilket signalerar att metoden fått en tydligare formulering och fastare ramar. Särskilt fokus på representativitet, kritiska berättelser och tillgänglighet visar att berättelsen nu utgör basen i en värdegrund som blir vägledande för kulturhistorisk värdering och urval.

3. Berättelsen som verktyg i de humanistiska vetenskaperna

Begreppet *berättelse* kan till en början låta opassande i ett vetenskapligt sammanhang, men faktum är att det blivit ett alltmer populärt begrepp i den akademiska världen. Från sitt ursprungliga hemvist inom litteratur- och historievetenskapen, har begreppet med tiden kommit att spridas till andra humanistiska vetenskaper och längre än så. Under 1960- och 70-talen ökade intresset för berättelser som ett sätt att förstå mänskligt liv och vårt sätt att forma vår självuppfattning och identitet. Berättelsebegreppet genomgick med andra ord en fördjupning i mötet med nya vetenskaper och fick så småningom en naturlig plats inom till exempel psykologin, filosofin, etnologin och antropologin (Somers 1994, s. 606). Idén att berättelsen om en händelse eller erfarenhet på många sätt är mer central än det förflutna eller det levda livet självt, bidrog till berättelsens modestatus. Från att tidigare ha uppfattats som en motpol till den akademiska metodiken blev det alltmer accepterad och till och med eftersträvansvärd. Vändningen har av bland andra Ruth Finnegan tolkats som en reaktion mot det allmängiltiga och homogena förhållningssätt som präglade kunskapsproduktionen inom de samhällsvetenskapliga och socialvetenskapliga fälten och som närmast sig naturvetenskapens sökande efter sanning (Finnegan 1998, s. 4-6). Historikern Hayden White spelade en viktig roll i att problematisera historievetenskapens sanningshalt under 1970-talet. Han menade att historiska berättelser inte borde betraktas som representationer, utan som rekonstruktioner av verkligheten, innehållandes författarens ideologiska perspektiv (White 1973, s. 137). Berättelsebegreppet blev ett sätt för de humanistiska vetenskaperna att lämna utrymme för alternativa tolkningar av verkligheten. För historievetenskapen fanns det inte längre en, utan flera möjliga berättelser som var lika sanna eller osanna. Teorier i de humanistiska vetenskaperna utformades och betraktades i större utsträckning som konstruktioner, där det skulle gå att utläsa berättarens ståndpunkt och därmed vilka perspektiv som format framställningen. Strävan efter pluralitet snarare än objektivitet ledde även till att de kvalitativa undersökningarna tillmättes större giltighet än tidigare, vilket höjde statusen på den muntliga berättelsen.

Intresset för vardagsliv och vardagligheter blev viktig beståndsdel i berättelsestudier vilket grundades på en idé om att berättelser skapades i relationen mellan informant och forskare. Genom berättelsen genererades kunskap om de större perspektiven i förståelsen av det personliga och vardagliga livet. Det är således inte enbart experternas produktion av kunskap som står i centrum, utan även det mänskliga, levda livet. Detta ”vardagliga” fokus kan betraktas som ett sätt att bryta igenom rådande maktstrukturer eftersom man låter annars osynliga och exkluderade grupper bli synliga (Dorman 2008 s. 13-15). Berättelser kan i många avseendet betraktas som ett verktyg, med vilket forskningen kan väva in ett visst mått av osäkerhet i en framställning samt vara tydlig med vem som berättar. Berättelsebegreppet signalerar att

det endast rör sig om en bild av verkligheten vid sidan av andra möjliga framställningar. Ingen berättelse tillkommer i ett kulturellt vakuum utan växer fram i en historisk kontext som präglar slutprodukten. Barabara Czarniawska menar att våra berättelser är kontextuella produkter som aldrig fullt kan förstås utan att vi placerar in dem i ett historiskt och socialt sammanhang (Czarniawska 2004 s. 3-4) Sammanfattningsvis kan sägas, att det var berättelsens styrka att problematisera verkligheten som gjorde att den vann popularitet i de humanistiska vetenskaperna under andra hälften av 1900-talet.

3.1 Berättelsen i det moderna kulturmiljövårdsarbetet

För att förstå berättelsemodellen krävs det att den sätts in i en bredare kontext. Nedanstående redogörelse är inte och ämnar inte vara någon heltäckande bild av begreppets tillämpning i det kulturvårdande arbetet. Den kan istället betraktas som en kort introduktion med jämförelser och paralleller till situationer där kulturmiljövården i Skandinavien arbetat med kulturhistoriska berättelser i värderings- och urvalsarbetet.

3.1.1 DIVE analysen

DIVE är en metod för kulturmiljöanalys av landskap, städer och platser som utarbetats inom ramen för samarbetsprojekten *Sustainable Historic Towns: Urban Heritage in Development Processes* i början av 2000-talet och *Communicating Heritage in Urban Development Process*. Metoden utvecklades vidare genom DIVE-anknutet arbete lett av Riksantikvaren i Norge, Museiverket i Finland och Riksantikvarieämbetet i Sverige. Det huvudsakliga syftet med DIVE-analysen är att den ska fungera som ett kunskapsunderlag i den kommunala planeringen. I arbetet betraktas kulturarvet betraktas som en utvecklingsresurs mot hållbara samhällen och i metodens fyra arbetssteg; Describe, Interpret, Valuate och Enable, omsätts platsens värdebärande karaktärsdrag till praktisk kunskap. Riktlinjerna tar avstamp i platsens utvecklingsmöjligheter och kan på det sättet användas som underlag i en planerings- eller förvaltningssituation (DIVE 2009, s. 2-5, 81). Berättelsebegreppet är inte centralt i DIVE-analysen, men förekommer i flera av metodens arbetssteg. I analysens första beskrivande steg, är utgångspunkten att svara på frågan, vad dagens landskap och miljö kan *berätta* om områdets ursprung, utveckling och karaktär. I steg två ska områdets historiska läsbarhet undersökas för att bedöma i vilken utsträckning berättelserna och de betydelsefulla perioderna är möjliga att uppleva genom fysiska spår i landskapet och i miljön. En av de förvaltningsprinciper som föreslås i metoden är så kallat *narrativt skydd*, med målsättning att tillvarata ett områdes historiska läsbarhet och berättarförmåga (Ibid. 8-9, 22). Arbetssättet påminner i stor utsträckning om tillvägagångssättet i Kulturfastighetsutredningen och Ågestaprojektet. En skillnad är däremot att arbetet med DIVE inte utgår från en uppsättning givna berättelser som varit fallet i till exempel Kulturfastighetsutredningen.

3.1.2 "Fortællinger" om Danmark

Danmark är kanske det land där kulturhistoriska berättelser fått störst genomslag i det kulturmiljövårdens arbete. I riktlinjerna för Köpenhamns kommuneplan 2011 är definitionen av kulturmiljö följande:

"En aflæselig helhed af strukturer, anlæg, bygninger m.m., der samlet knytter sig til og formidler en fælles historie. Det kan være oprindelse, tidsepoke og/eller geografi, der har betydning for forståelsen af Københavns vigtigste fortællinger og udviklingstræk".

Det är således berättelserna (fortællinger) om Köpenhamn som står i centrum för kommunens

hantering av kulturmiljöer i planeringen. Genom att peka ut viktiga kulturmiljöer hoppas man kunna utveckla och bevara de kvaliteter som upprätthåller upplevelsen av stadens historia och speciella karaktär, i planläggning och stadsutveckling. Ett syfte och tillvägagångssätt som kan jämföras med Sveriges riksintressen för kulturmiljövården. De kriterier som styr urvalet är bland annat att områdena rymmer en eller flera kulturhistoriska berättelser om en för staden viktig utveckling eller tidsperiod som är möjliga att avläsa i den fysiska miljön. Det har även funnits en strävan att välja helgjutna miljöer bestående av flera olika element (byggnader, strukturer, grönområden, vatten) och underområden, som sammantaget kan förmedla en berättelse som är större än summan av sina delar. De övergripande berättelser som valdes ut som viktigast för att beskriva kommunens och stadsdelarnas utveckling var; Köpenhamn som huvudstad, Köpenhamn som hamnstad, produktionens Köpenhamn och Köpenhamnarnas välfärd (Københavns kommune 2012).

Danska Kulturarvsstyrelsen lanserade 2010 hemsidan *1001 fortaellinger om Danmark*, navet i vad man beskriver som ett stort upplevelseprojekt. Det är ett verktyg för att förmedla och kommunicera kulturarv tillsammans med människor. På hemsidan kan man ta del av 1001 berättelser om lika många platser runt om i Danmark. Där samsas berättelser om sjukdomshistoria, fiskenäring och den danska bostadens utveckling med kung Kristian V och landets militärhistoria, skrivna av ca 180 experter och bearbetade av journalister. De har som mål att vara de bästa och mest betydelsefulla berättelserna om danskt kulturarv samt vara utformade på ett lättillgängligt sätt både i fråga om innehåll och förmedlingsform. De kan förmedlas som text eller ljud på hemsidan, i mobilen eller via GPS direkt vid kulturarvsplatsen. Projektet är brukarorienterat och bygger på delaktighet där användarna kan kommentera berättelserna och själv tillföra egna. Projektet riktar sig framförallt till danska och utländska turister där berättelserna kan inspirera till besök och det utblickande berättarperspektivet, öka förståelsen för sammanhang och förbindelser mellan regioner och landsdelar (Kulturarvsstyrelsen 2010).

3.1.3 Kalejdoskop

Sveriges länsstyrelser driver sedan 2010 utvecklingsprojekt Kalejdoskop där ett berättelseperspektiv på kulturarv är utgångspunkt för arbetet. Med projektet ifrågasätter man det av hävd utpekade kulturarvet och dess funktion att upprätthålla en nationell identitet. På samma sätt som ett kalejdoskop förändrar det vi ser genom att byta perspektiv, kan kulturarvet framträda på nya sätt om vi betraktar och angriper det ur nya infallsvinklar. Genom att lyfta fram fler berättelser vill man göra fler människor delaktiga i arbetet med kulturarv. En strävan att belysa det "tysta kulturarvet", tar höjd för att synliggöra medvetet eller omedvetet förbisedda eller dolda berättelser. Med ett sådant kritiskt förhållningssätt vill man öppna upp för en diskussion om hur kulturarv skapas och omformas, men även hur människor använder och kommunicerar genom det (Sveriges länsstyrelser 2012). *Nya och gamla berättelser* är ett av delprojekten som utförts av länsstyrelsen i Skåne. Där undersöker man vilka berättelser utöver de etablerade som förmedlas i befintliga kulturmiljöer och försöker hitta nya sätt att berätta om dem. Det gjordes genom förslag på nya sätt att tillgängliggöra och gestalta kulturmiljöer, där samarbete med besökare, skolor, föreningar etc kunde generera nya berättelser om platsen. En analys av befintliga skyltar vid fornlämningar och kulturmiljöer visade att de i vissa fall exkludera grupper utifrån till exempel kön eller ålder. (Högberg & Persson 2012 s. 8, 44)

Ovanstående redogörelse skisserar en övergripande bild över kulturmiljövårdens arbete med berättelser i Skandinavien. Berättelsen väger olika tungt i de olika tillämpningssituationerna.

Den får stort utrymme i de danska exemplen, medan det i DIVE-analysen endast är ett verktyg i en större verktygslåda. Trots dessa variationer finns det uppenbara likheter i sättet att använda sig av begreppet och vad man därmed vill uppnå. Det blir än mer tydligt om man lägger Riksantikvarieämbetets arbete med kulturhistoriska berättelser till exemplen ovan. Det är det ingen överdrift att påstå att begreppet i en kulturmiljövårdande kontext fyllts med ett stabilt innehåll. Berättelsen har blivit ett mode.

3.2 Tre huvudmål för användningen av kulturhistoriska berättelser

I den föregående beskrivningen går det att utläsa tre tydliga målsättningar som varit styrande för de Skandinaviska ländernas val att använda kulturhistoriska berättelser i sitt arbete med kulturarv. Målet att göra människor delaktiga, att låta ett kritiskt förhållningssätt genomsyra arbetet och möjligheten att låta fler röster bli hörda är tydliga strävanden.

3.2.1 Delaktighet

Berättelsen är en form som människor är vana att kommunicera genom. Det innebär att de stora flertalet också kan delta, som berättare men också som uttolkare av en berättelse. Den möjligheten har uppmärksammats av kulturmiljövården och är en grundsten i samtliga av de ovanstående exemplen. Kulturfastighetsutredningen betonar människors möjlighet att interagera med kulturarvsplatserna och ifrågasätta historien. Det ställer i sin tur krav på berättelsens innehåll för att låta även en konfliktfylld historieskrivning framträda. I programområdet Det moderna samhällets kulturarv betonas delaktighet från medborgare och andra samhällssektorer. Berättelsen om det moderna betraktades som ständigt skapande. Människors minnen, erfarenheter och vardagsliv blev av den anledningen en viktig utgångspunkt för kunskapsuppbyggnaden om det moderna samhället. Även DIVE-analysen betonar vikten av delaktighet och engagemang. Inte minst hur detta kan uppnås genom att förmedla ny kunskap genom pedagogiskt medvetna visualiseringar och bilder.

3.2.2 Ett kritiskt förhållningssätt

Det kritiska förhållningssättet är tydligt närvarande i de fall där berättelsebegreppet tillämpas. Berättelsen används som ett sätt att distansera sig från det subjektiva och expertinriktade värderingen. I flera av de beskrivna kulturarvsprojekten ifrågasätts det utpekade kulturarvet som något naturligt och organiskt framväxet. I presentationen av Kalejdoskop uttrycker författarna att dagens kulturarv i många fall formats genom maktutövning. I Kulturfastighetsutredningen förs ett liknande resonemang om hur Statens fastighetsverks bestånd har vuxit fram och vad som präglat urvalet. DIVE-analysen är ett sätt att producera ny kunskap och ska vara en arena för ifrågasättande och kritiskt tänkande. Där har ett tvärsektoriskt sätt att tolka vilka historiska berättelser och karaktärsdrag som varit viktiga för platsen, spelat en huvudroll. I exemplen syns ett ifrågasättande av kulturmiljövårdens egen makt över kulturarvsproduktionen och en betoning att värdering och urval sker i samarbete med andra aktörer och professioner.

3.2.3 Många röster

En berättelse är alltid en av flera. Utvecklingsprojekt Kalejdoskop syftar till att släppa in nya berättelser om platser och genom nya perspektiv forma och omforma kulturarvet. Stora likheter finns mellan Kalejdoskop och berättelsemodellens representativitetskriterier. I båda fallen finns en strävan efter att synliggöra grupper vars röster tystats ner, förbisetts eller valts

bort i historieskrivningen. Projektet 1001 fortaellinger om Danmark manifesterar genom sin mängd av berättelser samma ståndpunkt. Att samtidigt väva in nutida röster är ett av projektets grundmotiv. Användaren kan själv berika berättelser med egna erfarenheter eller skapa helt nya. Kulturmiljövården kan sägas utnyttja berättelsens flytande och tolkningsbara karaktär, för att undvika att en maktstyrd och endimensionell historieskrivning avlockas den fysiska platsen.

4. Den lokala berättelsen

Från en helikopter panorerar vi över staden i ett fågelperspektiv. Det är tidig morgon och staden tycks fortfarande sova. Två män lasta in buntar med dagens tidning i en rullande lastbil. Samtidigt i en helt annan del av staden tar två unga älskande avsked. En gaturenhållare sopar vant upp gårdagens tidning som legat slängd vid en trottoarkant. Den är nu historia. Scenerna är hämtade från en episod av den amerikanska TV-serien *The Naked City* som utspelade sig i New York och sändes 1958-1963. Serien hade ett närmast dokumentärt anslag och i prologen kastades tittaren mellan det myller av händelser som samtidigt utspelade sig i staden, för att slutligen landa i en av dessa. Eftersom det var en kriminalserie föll valet slutligen på någon av de mera dramatiska berättelserna. Varje avsnitt avslutades med slutfrasen ”*There are eight million stories in the naked city; this has been one of them*”.

The Naked City kan på ett bra sätt illustrera de problem och möjligheter som finns med att skapa berättelser om staden. Erfarenheter och händelser kan vara av vitt skilda slag, både vardagligt vanliga och mer ovanliga. Trots skillnaderna och den unika karaktären i varje enskild berättelse är de jämlika i bemärkelsen att de tillsammans är betydelsefulla för att skildra den komplexa och mångfacetterade verkligheten i staden. Det finns lika många berättelser som det finns människor och deras konkreta erfarenheter blir grunden för berättelsen om staden. Ingen kan berätta alla de utsagor som ryms i staden och någonstans måste ett val göras. Det finns oändligt många berättelser om en stad, och nästan lika många återstår efter det att berättaren gjort sitt urval.

Det finns flera som försökt definiera vad en stad är och vad som utmärker den. En distinktion är att det i en stad finns så pass *många* upplevelser om vilka *många* berättelser kan berättas (Massey, Allen & Pile 1999, s. 12). En tät struktur sammansatt av byggnader, gator och trafik tillhör också det urbana, men staden är trots allt något mer än sina fysiska element. Den definieras i stor utsträckning av hur människors vardag, arbete och nöjesliv är utformat. Den fysiska miljön i staden och samlingen av människor påverkar hur detta sker. Genom att samla en koncentration av människor uppvisar den också en stor variation när det gäller genus, etnicitet, sexualitet, ålder, klass etc. Staden har i jämförelse med andra platser en större variation när det gäller människors möjlighet att interagera med varandra och utforma sina liv. Miljön i staden påverkar hur människor lever sina liv, något som varierar och har varierat mellan individer och grupper i samhället, men även mellan olika geografiska områden i staden. Den byggda miljön har en stor potential när det gäller att uttrycka stadens olika berättelser och kan visa hur människor från olika kulturer och med olika minnen har levt och interagerat med varandra (Ibid. s. 42-44). En kulturhistorisk berättelse om en specifik stad behöver ta fasta på hur människors liv formats av den fysiska miljön och det sociala klimatet. Det behöver finnas en känslighet för skalnivåer där variationer tillåts uppträda mellan enskilda byggnader, stadsdelar, staden som helhet men även nationella jämförelser.

4.1 "Multivokalitet"

För att bedöma hur en berättelse bör utformas på en lokal nivå måste vi försöka blottlägga den mångfald av "röster" som är möjliga att lyfta fram, vilket är en viktig del i berättelsemodellen. I både Kulturfastighetsutredningen och Ågestaprojektet har berättelserna en nationell karaktär där människor är relativt frånvarande i framställningarna. Det innebär inte att det socialhistoriska perspektivet saknas. Kulturfastighetsutredningen fäster som vi sett stor vikt vid att lyfta fram marginaliserade grupper i samhället. Men det blir just som grupp människorna framträder under generella beteckningar så som "kvinnor" eller "arbetare". Ett mikrohistoriskt perspektiv där mänskliga erfarenheter används för att förklara större och mer generella förändringar av samhället tillämpas inte. Kanske berodde detta på att den nationella skalnivån inte ansågs ge samma spelrum för individuella levnadsöden att framträda. I Det moderna samhällets kulturarv hade projekten en mer lokal prägel och det fanns många inslag av både personliga berättelser och arbete med delaktighet.

Ett viktigt begrepp i den internationella forskningen som behandlar berättelser i relation till det urbana och till kulturarv, är engelskans *multivocal* (alt. *polyvocal*, se t.ex. Somers 2005, Finnegan 1998, Habu & Fawcett 2008, Ferguson & Anyon 2008). Begreppet vill fånga den mångfald av röster som gör anspråk på att berätta om en plats. Ett multivokalt perspektiv i kunskapsuppbyggnaden om en plats innebär att fler röster ska kunna höras, respekteras och samexistera. Sveriges länsstyrelsers projekt Kalejdoskop tar avstamp i ett sådant perspektiv.

Beroende på vilket utkikstorn vi går upp i ser vi staden ur olika vinklar och från olika höjd. Den moderna staden utmärks i hög grad av sin heterogena karaktär där mångfald, olikhet och fragmentation är delar av den urbana verkligheten. Hur kan vi då fånga olika berättelser om platser i staden? Ruth Finnegan professor i Comparative Social Institutions på Open University strävar i sin bok *Tales of the city* efter att förena akademiska berättelser om en stad med personliga berättelser baserade på erfarenheter från människorna i en stad. Staden betraktas här som arena för mänskligt liv och individens aktiva och självreflekterande roll belyses. Det finns en mångfald i hur vi väljer att använda berättelser för att ge uttryck för våra tankar och erfarenheter om livet i staden. Olika berättare ger olika berättelser, som ofta förmedlas separerade från varandra. I Finnegans forskning förenas akademiska berättelser med invånarnas egna berättelser om livet i staden. Det primära målet är att låta en mångfald av berättelser bli synliga (Finnegan, 1998 s. 3). Utgångspunkten för att forma berättelser om Stockholm, bör utifrån detta perspektiv göras genom att väva in mänskliga berättelser i framställningen för att göra den mer komplex, på ett sätt som motsvarar stadens komplexa verklighet. Finnegans typologi går ut på att dela in berättelser i olika kategorier; *Abstrakta berättelser, konkreta berättelser och personliga berättelser*. De har olika innehåll men alla konstruerar och förmedlar en bild som formar hur vi ser på, och upplever staden. Det här sättet att dela in berättelser gör ingen åtskillnad mellan de berättelser som förmedlas av akademiker och de berättelser som bygger på enskilda människors personliga erfarenheter (Finnegan 1997 s. 14, 73) Även forskare kan betraktas som "historieberättare"; *"Indeed, as scholars we are storytellers, telling stories about other people's stories. We call our stories theories"* (Denzin 2000, citerad i Somers 2005 s. 22).

Med det synsättet får makthierarkier som bygger på olika berättares möjlighet att göra sin röst hörd, mindre genomslagskraft. Ett perspektiv som i hög grad samspelar med kulturarvssektorns strävan efter demokrati och delaktighet. Det är viktigt att påpeka att nedanstående indelning inte är vattentäta skott och innehållet i en berättelsen bygger ofta på en blandning av följande kategorier. De kan snarare betraktas som olika nivåer som tillsammans är viktiga för att förmedla en mångbottnad berättelse om staden.

4.1.1 Den abstrakta berättelsen

Abstrakta berättelser behandlar staden ur ett generellt perspektiv. Hit hör de akademiska berättelserna om staden som behandlar de övergripande perspektiven och hur de i sin tur formar specifika upplevelser av staden. Den abstrakta berättelsen är i ständig rörelse och ofta indelade i historiska epoker där handlingen är just, den historiska förändringen. Bakom de mer specifika avsnitten i berättelsen finns den övergripande handlingen där tidsramarna är betydligt längre (Finnegan 1998, s. 14-23)

Exempel:

- Om urbanisering och inflyttning från landsbygd till stad
- Om industrialiseringen av Sverige
- Om det svenska välfärdssamhällets framväxt

5.1.2 Den konkreta berättelsen

Berättelser som tar utgångspunkt i den specifika staden kan betraktas som konkreta. De har en lokal prägel och ingår ofta i den repertoar av historiska eller samtida berättelser som är bekanta för stadens invånare och blir därigenom viktiga för stadens identitet. (Somers 2005 s. 23). Det kan röra sig om akademiska berättelser, men kan även vara mer lokalt förankrade och stå i skarp kontrast mot de föregående och grunda sig på uppfattningar om en stad som finns etablerade hos befolkningen eller som förmedlas av media. Även mindre positiva berättelser om utanförskap och klasskillnader i staden har en viktig plats i den här kategorin. Dessa berättelser ställs ofta i relation till de abstrakta berättelserna om staden i generell mening och jämförs även med andra städer (Finnegan 1998, s. 24).

Exempel:

- Om Stockholm stadsplaneringshistoria - de olika stadsdelarnas framväxt
- Om Stockholm som huvudstad - landets politiska, finansiella och kulturella center
- Om Staden på vattnet - Stockholm som skärgårdsidyll och sommarnöje

4.1.3 Den personliga berättelsen

Konkreta berättelser om staden handlar om specifika städer och personliga berättelser av människor som bor och arbetar i staden. De unika personliga berättelserna som formas av stadens medborgare grundar i unika erfarenheter av livet i staden. Likväl handlar dessa livsberättelser om hur personen definierar sig själv i ett vidare perspektiv, vilken grupp man anser sig tillhöra och hur staden som arena påverkar en människas erfarenheter (Finnegan 1998, s. 164, Somers 2005, s. 27).

4.2 Delaktighet i dokumentationsarbetet

Att inventera och dokumentera bebyggelse är att berätta historien om en plats. En berättelse om platsens livshistoria, om hur och varför den tillkom och om de människor som befolkat och använt den. Om hur skiftande behov och ideal förändrat platsen över tid och hur dessa förändringar format bebyggelsen till vad den är idag. Om dokumentationsarbetet ska fokusera på kulturhistoriska berättelser är det viktigt att antikvarien öppnar upp för att fler möjliga tolkningar av en plats får utrymme i framställningen. Då är det viktigt att fråga sig; vem berättar?

Det är viktigt att påpeka att det kan vara svårt att arbeta fullt ut med ett multivokalt berättelseperspektiv för den yrkesverksamme. Det är något som ofta kräver mer djupgående strukturella och metodologiska förändringar av verksamheten och i ett vidare perspektiv, av yrkesfältet i stort. En utmaning i tillämpningen av ett multivokalt perspektiv är att det är tätt knutet till begreppet delaktighet. Tolkningarna ska således inte enbart utgå från den professionelle yrkesutövaren. Människorna bakom de alternativa berättelserna involveras på olika sätt i arbetet (Hodder s. 197). Trots svårigheterna finns det stora möjligheter att bygga in en strävan efter att ”berätta bredare” i det dagliga arbetet. När det gäller arbete med att dokumentera bebyggelse är det i insamlingsfasen av källmaterial som delaktighetsaspekten tenderar att bli mest relevant.

4.2.1 Indirekt delaktighet

Inom arkeologin har det genomförts flera intressanta projekt som grundats på ett multivokalt perspektiv. Boken *Evaluating multiple narratives - beyond nationalist, colonialist, imperialist Archeologies* sammanställer ett antal arkeologiska fallstudier världen, där den gemensamma nämnaren har varit att låta alternativa tolkningar av det förflutna bli synliga. Arbetet krävde nya arbetsformer men ledde samtidigt till nya resultat. Ett av bokens exempel rörde den förhistoriska bopplatsen Sannai Maruyama i Japan där en tvärvetenskaplig insamling av kunskap präglade arbetet. Arkeologin arbetade i nära samarbete med naturvetenskapen och involverade både genbiologer, paleobotaniker, parasitologer, geokemister med flera. Överbryggningen till de humanistiska vetenskaperna var också stark och ett tätt samarbete fanns även med kulturanropologer, etnografer, folklorister och arkitekter. De bidrog alla med olika berättelser och tolkningar av den förhistoriska bopplatsen. Det breda källmaterialet ledde bland annat till att platsens betydelse vidgades långt bortom Japans gränser där det antropologiska kunskapen satte in platsen i en bredare kulturell kontext. Den strikt empiriska tolkningen av platsens artefakter utvidgades med försök att levandegöra vardagslivet för de människor som en gång levte på platsen. Forskarna var inte alltid överens i sina tolkningar men det var inte heller konsensus som eftersträvades. Snarare ville projektgruppen sprida flera möjliga tolkningar av Sannai Muruyama till besökare och bofasta invånare i området (Habu, Fawcett 2008 s. 101-103). I Sverige representerar Riksantikvarieämbetets pilotprojekt *Nya stadsarkeologiska horisonter* ett liknande perspektiv. Även här fanns ett fokus på samarbete mellan olika vetenskapsdiscipliner där man bröt sig loss från de traditionella ramarna för arkeologin och arbetade i nära samarbete med etnologi och stadsbyggnad. Ett underifrånperspektiv på stadsarkeologin syftade till att lyfta fram alla stadens invånare och på samma sätt som i det japanska exemplet gav nya samarbetskonstellationer upphov till ett ökat intresse för de ”små” och vardagliga händelserna (Anglert & Lindeblad 2004).

4.2.2 Direkt delaktighet

Människors berättelser är som vi redogjort för tidigare, centrala för att förstå staden och hur den byggda miljön påverkar människors sätt att ordna sina liv. Läns museet Gävleborg genomförde med start 2008 ett pilotprojekt i bred samverkan med näringsliv, branschorganisationer, kommun och medborgare. Branschorganisationen Jernkontoret, Tekniska museet, Riksantikvarieämbetet och IF metall var några av dessa. I projektet, *Nya former för dokumentation av den moderna stålindustrin* ställde man sig frågan vilka berättelser som vår tid lämnar efter sig till framtida generationer om dagens produktionsanläggningar. Syftet var att utveckla metoder för att tillsammans dokumentera moderna processindustrier som fortfarande är i drift. Här poängterades vikten av en bred dokumentation där byggnadsdokumentationen kombineras med intervjuer med arbetare, fotografier och

ljudinspelningar. (Länsmuseet Gävleborg 2008). Pilotstudien genomfördes på stålindustrin OVAKO i Hofors. Inom ramen för projektet genomfördes även en berättelseinventering där samhällets invånarna bidrog med sina egna berättelser om hur det var att leva i Hofors idag. Perspektiven lyftes från industrin och uppmärksammade även relationerna med samhället i övrigt. Tanken var att de samtida berättelserna skulle komplettera ett äldre intervjumaterial som Nordiska museet samlade in om järnbruken i Gävleborg under 1930-talet (Länsmuseet Gävleborg 2012).

Exemplen ovan visar på olika möjligheter att arbeta med delaktighet i kunskapsinsamling och kunskapstolkning. Delaktighetsbegreppet kan tolkas på olika sätt och det finns många olika sätt att arbeta med ett sådant perspektiv. I det här fallet har jag gjort en åtskillnad mellan vad jag benämner som direkt respektive indirekt delaktighet. I de arkeologiska exemplen arbetade man med ett brett källmaterial som gav en fördjupad förståelse av platsen. Det var experten som berättade. Men genom att tillgängliggöra olika berättelser om platsen genom bland annat ett underifrånperspektiv och fokus på vardagsliv, blev platserna och deras historia angelägna för allt fler. Här handlade det om att skapa nya berättelser där fler grupper av människor med olika bakgrund och från olika nivåer i samhället blev synliga. I exemplet om dokumentation av modern stålindustri arbetade yrkesutövarna på ett mer direkt sätt med delaktighet genom intervjuer med arbetare på verket och invånare i Hofors. Det var i det fallet individen som berättade. Den mänskliga berättelsen fogades till den akademiska och blottlade bland annat relationen – människan och den byggda miljön.

5. Fallstudie Konradsberg – Kulturhistorisk värdering enligt berättelsemodellen

5.1 Konradsbergs hospital – en kort historik

Konradsbergs hospital uppfördes mellan åren 1855-1861 efter arkitekt Albert Törnquist ritningar, som utfördes på uppdrag av Överintendentämbetet. Konradsberg blev landets första moderna sjukhus för vård av sinnessjuka med plats för 200 patienter. Den hygieniska standarden var vid den här tiden högre än vid någon annan institution i landet, kroppssjukvården inräknad (Åman 1976, s. 172). Sjukhusets officiella namn var Stockholms hospital fram till 1931 då det ändrades till Psykiatriska sjukhuset i Stockholm och från 1968 Rålambshovs sjukhus. Namnet Konradsberg har alltsedan tillkomsttiden använts för att beteckna sjukhuset och är idag det mest förankrade.

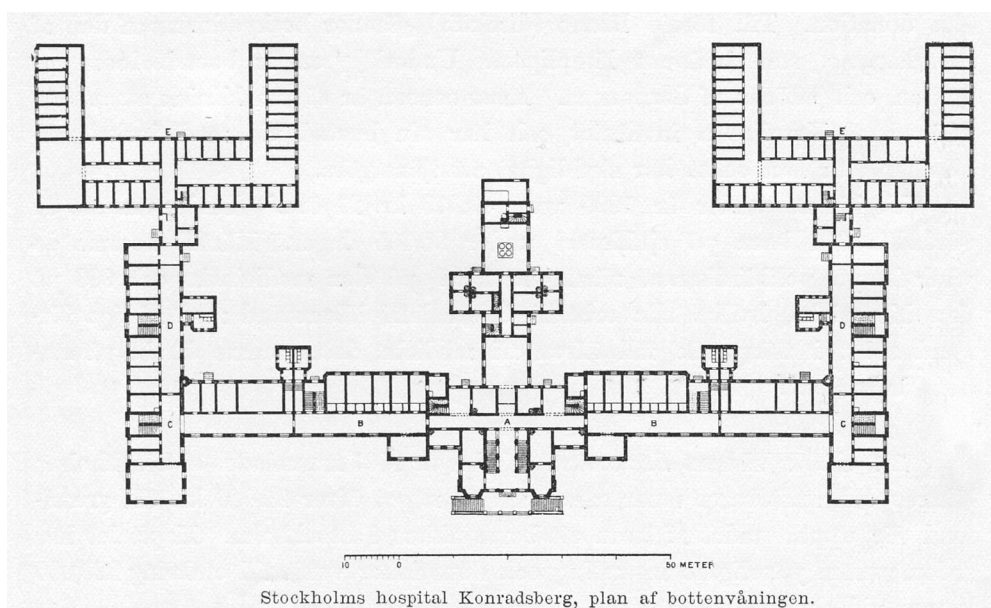
Bakgrunden till uppförandet var att det befintliga hospitalet Danviken hade mött kraftig kritik under 1830-talet och Stockholms behov av en större och mer modern byggnad för vård av sinnessjuka var stor (Svedberg 1986, s. 1-6). En långdragen utredning om hur vården av psykiskt sjuka skulle organiseras och var det nya hospitalet skulle anläggas gjorde att det kom att dröja fram till 1855 innan byggnadsarbetet kunde komma igång. Staten hade året innan förvärvat gårdarna Hedvigsberg och Konradsberg på Kungsholmen där det nya hospitalet för sinnessjuka kom att uppföras. Det lantliga och avskilda läget var valt med omsorg. Sjukhuspark, köksträdgård och jordbruksmark var delar av sjukhusets drift och möjliggjorde sysselsättning för patienterna, vilket var en viktig del av tidens sinnessjukvård. Konradsberg hade också funktionen av undervisningssjukhus vilket gjorde att tjänsten som överläkare även kombinerades med Sveriges första professur i psykiatri vid Karolinska institutet. Professuren var knuten till Konradsberg fram till 1940 då den flyttade till Karolinska sjukhuset. Överläkarbostaden om åtta rum och kök fanns på fjärde våningen i byggnadens mittparti (Harding 1975, s. 105-113). Under 1930- och 1940-talen vilade rivningshoten som tunga orosmoln över Konradsberg vilket ledde till ett bristande underhåll av byggnaden och uteblivna reformer av verksamheten. Pendeln svängde i mitten av 1950-talet då beslutet togs att genomföra en modernisering av sjukhusbyggnaden (Svedberg 1986, s. 39).

Figur 2. Konradsbergs hospital år 1896 då läget fortfarande hade en lantlig karaktär. Jordbruksmarken tar vid där sjukhusparken slutar. Foto: Stockholms stadsmuseum

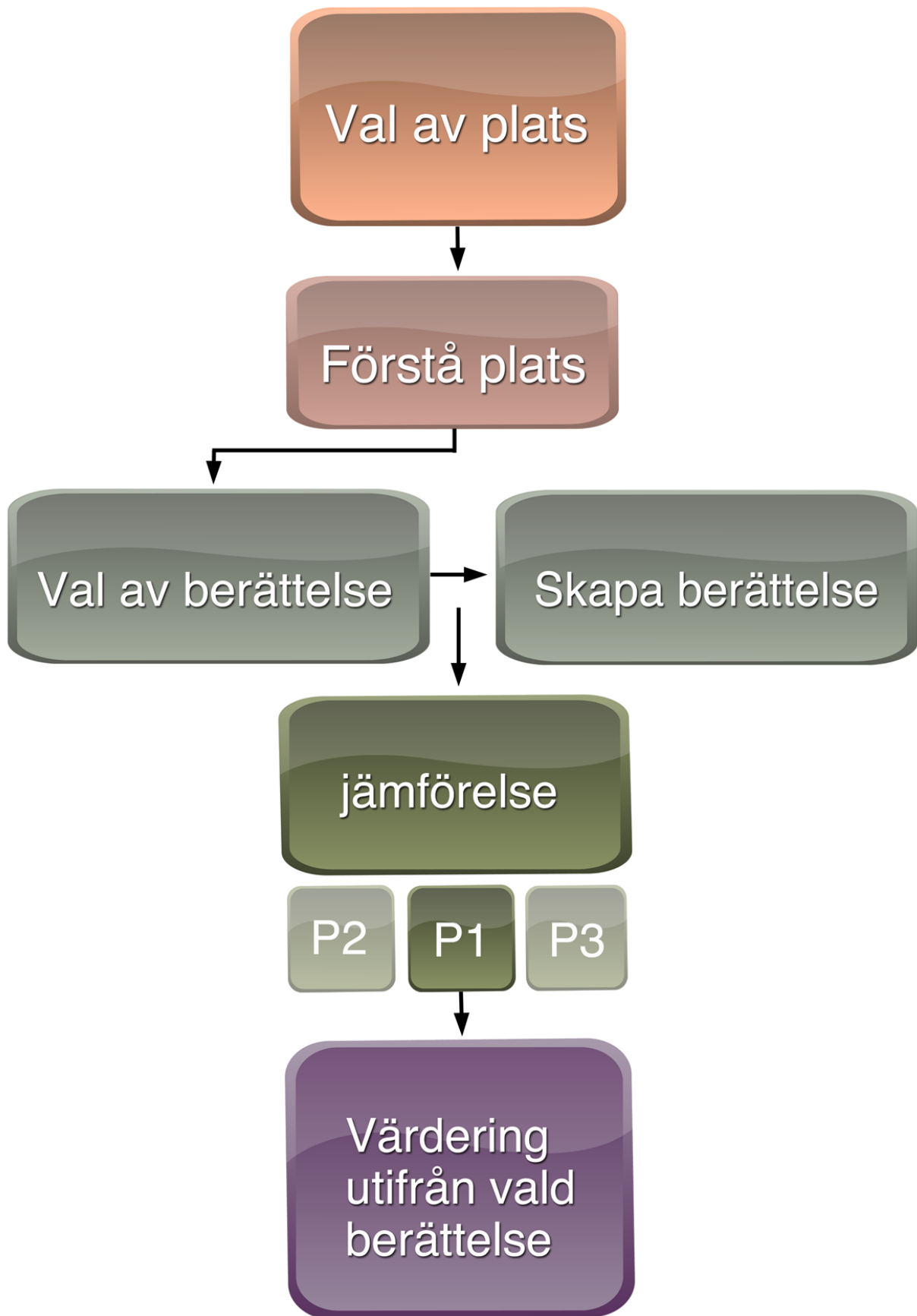
Konradsberg fungerade som psykiatriskt sjukhus fram till 1990-talet då avinstitutionaliseringen av den psykiatriska vården ledde till att mentalsjukhusen i Sveriges lades ner. Lärarhögskolan övertog lokalerna i mitten av 1990-talet och sedan 2009 inrymmer byggnaden Stockholms Internationella Montessoriskola. Den nya användningen har inneburit stora förändringar av interiören då vådrum och salar omvandlats till moderna skollokaler.

Konradsberg uppfördes enligt sidokorridorssystemet med celler placerade utmed en dagbelyst korridor. Flygelbyggnader på vardera sida om byggnadens mittparti inrymde vårdavdelningarna där de manliga och kvinnliga patienter var åtskilda. Byggnadens försågs med en rad tekniska installationer som var avancerade för sin tid och installerades av Jean Bolinder. Uppvärmning och ventilation var konstruerad enligt ett franskt system med bland annat värmekanaler inbyggda i väggarna. En relativt oprövad teknik som visade sig fungera dåligt (Åman 1976, s. 174). Det stora vårdbehovet gjorde att utbyggnader skedde mellan 1873 och 1876 då de U-formade flygelbyggnaderna fogades till de befintliga sidoflyglarna. Samtidigt förlängdes ekonomiavdelningen i byggnadens mittparti, som utvidgades ytterligare år 1920. 1876-78 anlades sjukhusparken öster om hospitalet. Parken krymptes 1926 då Gjörwellsgatan - Rålambsvägen drogs fram. På 1940- och 50-talen kröp bebyggelsen allt närmare sjukhuset då de nya stadsdelarna Fredhäll och Marieberg byggdes på hospitalets tillhörande jordbruksmarker, vilket innebar att den äldre jordbruksbebyggelsen som hört till sjukhuset revs. Den ursprungliga interiören moderniserades kraftigt under 1900-talet genom en ombyggnad 1958-1961 och renoveringar under 1980-talet. Fasta originalsnickrier, brädgolv i korridorer och äldre ytskikt togs bort vilket gjorde att 1800-talsprägelns försvann. Under 1958-61 års ombyggnad avlägsnades även takdekorationer, flyglarnas taklanterniner, ventilationskanaler och flera skorstenar då ett nytt centralvärmesystem installerades (Stockholms stadsmuseum 1993). I samband med att byggnaden fick en ny användning under 1990-talet moderniserades interiören i flygelbyggnaderna. De U-formade flyglarna för oroliga och stormande patienter används idag som studentbostäder.

Figur 3. Konradsbergs plan som den såg ut på 1870-talet med tillbyggda U-formade flyglar. Den mindre cellstorleken och avståndet till byggnadens centrala ekonomidel är en anpassning till vårdkategorin; de stormande och osnygga patienterna. Foto: E W Dahlgren

5.2 Berättelsemodellens tillämpningssteg

Figur 4. Figuren visar en tolkning av hur berättelsemodellens kan tillämpas. P1 = Plats 1.
Grafik: Sebastian Ulvsgård

Val av plats

Mitt val av plats för fallstudien, Konradsbergs hospital, var delvis ett resultat av berättelsemodellens kriterier för representativitet. Sinnessjukvårdens historia är på många sätt en mörk berättelse. Den här typen av institutioner var grundade på en idé om isolering. Den psykiskt sjuke skulle skyddas från samhället och samhället i sin tur, skulle skyddas från den psykiskt sjuke. Bakom anstaltens myndiga fasader utfördes tvångssterilisering, lobotomi och vårdformer som idag betraktas som både inhumana och avskyvärda. Sjukvårdens byggnader är dåligt representerade både i den statliga fastighetsbeståndet i den kulturhistoriska portföljen (SFV 2009 del 1, s. 68) och som byggnadsminnen (Knutsson 2007, s.117). Orsakerna till det kan vara flera. Klart är däremot att de representerar en konfliktfylld och historia, vilket är något som berättelsemodellen inbjuder till och något som därmed kan utvärderas genom studiens utfall.

Konradsberg är blåklassad i Stockholms stadsmuseums kulturhistorisk klassificering vilket innebär den högsta graden av kulturhistoriskt värde. I det här fallet var det platsen som blev styrande för valet av berättelse vilket är ett scenario som i högre grad överensstämmer med dokumentationsenhetens verksamhet, där bebyggelsen som ska undersökas i regel är given på förhand. Tillämpningen skiljer sig från hur berättelsemodellen användes i bland annat Det moderna samhällets kulturarv och Kulturfastighetsutredningen där man började med ett större undersökningsmaterial. Det passerade sedan genom berättelsemodellens värderings- och urvalskriterier vilket sorterade fram ett möjligt urval av platser. Ett sådant tillvägagångssätt har dessvärre inte varit möjligt att genomföra inom ramen för den här uppsatsen. Den jämförande dimensionen är trots allt en viktig del av modellen och kommer att diskuteras i det tredje tillämpningssteget.

Förstå plats

För att kunna placera in Konradsberg i en större berättelse krävs det att man skapar sig en förståelse av platsen. Burra-chartern har utvecklats av australiensiska ICOMOS och antogs 2004 av landets kulturråd. Chartern definierar de riktlinjer som ska ligga till grund för landets praktiska arbete med kulturarv och har vunnit uppmärksamhet även i andra länder. I Burra chartern beskrivs "understanding a place" som en förutsättning för att kunna formulera det kulturhistoriska värdet. Den förståelsen grundar sig på informationsinsamling om platsen. Det kan till exempel handla om att den *fysiska platsen* används som kunskapskälla genom att den inventeras och dokumenteras. Förståelsen bygger även på ett *skriftligt källmaterial* baserat på arkiv- och litteraturstudier vilket gör det möjligt att sätta in platsen i en större kontext. Ett *mundligt källmaterial* kan komplettera det skriftliga men också bidra med alternativa berättelser som kan knytas till platsen (Walker & Marquis-Kyle 2004, s. 100-101).

När det gäller den fysiska platsen gjordes i fallet Konradsberg en okulär besiktning av sjukhusmiljön och huvudbyggnadens exteriör och interiör. Det gav en uppfattning om i vilken utsträckning byggnaden förändrats, hur platsen idag samspelar med den omgivande miljön och vilka berättande element som är möjliga att uppleva. Litteraturstudier om Konradsberg, sinnessjukvård och den offentliga vården i Stockholm gjordes. Ett samtal med sjuksköterskan, psykoterapeuten och med. dr. i vårdvetenskap Gunnel Svedberg som själv äger ett omfattande material om Konradsberg, gav en fördjupad kunskap om platsen och angav arbetets fortsatta riktning. I processen att förstå platsen växer det successivt fram en eller flera möjliga kulturhistoriska berättelser som kan ställas mot den fysiska miljön.

Val av berättelse

Valet av berättelse är metodens mest kritiska moment. Det är här som man avgör vilken eller vilka berättelser som en plats bäst kan illustrera vilket är avgörande för den kulturhistoriska värderingen. En värdering som kan komma att ligga till grund för bevarandeinsatsens utformning.

När det gäller Konradsbergs hospital så är det framförallt en berättelse som utmärker sig tydligt. Byggnaden uppfördes under mitten av 1800-talet som en institution för vård av psykiskt sjuka, vilket var en användning som upprätthölls fram till slutet av 1900-talet. Andra tänkbare berättelser hade kunnat fokusera på nyanvändningen av vårdens stora institutionsbyggnader och det nya ”Campus Konradsberg” som sjukhusmiljön idag är en del av. Det är en förhållandevis ny berättelse som är mindre förankrad, smalare och saknar det tidsdjup som är att föredra i arbetet med kulturhistoriska berättelser. En annan möjlig berättelse är den om Överintendentämbetet och staten som ansvarig för utbyggnaden av hospitalen. Det perspektivet finns däremot redan bearbetat i relation till Konradsberg, i Cathrine Mellanders avhandling *Arkitektoniska visioner under statligt förmynderskap*, som även använder Konradsberg som ett fallstudieobjekt. Den har en i huvudsak nationell karaktär och rymmer heller inte de kriterier som den lokala berättelsen förutsätter.

Byggnaden har i den vetenskapliga litteraturen, konsekvent behandlats i egenskap av sinnessjukhus och på ett lokalt plan har byggnaden i folkmun kommit att kallas för ”dårarnas slott”. Konradsberg var resultatet av den tydligare organisering som vården genomgick under 1800-talet och blev landets första moderna institution för vård av sinnessjuka. En berättelse om vårdens och omsorgens historia i Stockholm har av den anledningen ställts mot den fysiska platsen. Det är bred både till karaktär och i fråga om tidsdjup och kan i viss utsträckning rymma, även de andra möjliga berättelserna. Berättelsen har ett fokus på sinnessjukvården och behandlar tiden 1800-1950 vilket är den tidsperiod som är mest aktuell i relation till Konradberg. Detta är åtsnärjningar av en bredare berättelsen som hade kunnat behandla samtliga vårdkategorier med ett större tidsdjup för att kunna bli giltig för Stockholms samtliga vårdbyggnader. Den kulturhistoriska berättelsens generella karaktär och temavalet kan trots denna avgränsning tjäna som exempel på en viktig berättelse om Stockholm. Vården och omsorgen av sjuka, har en lika lång historia som staden självt och har lämnat många spår i den fysiska miljön. Hur staden organiserat och utformat vården av samhällets sjuka i olika tider kan i många avseenden spegla samhällsutvecklingen i övrigt. Inte minst hur man sett på människor med fysiskt och/eller psykiskt sjukdom. Det är också en av anledningarna till att Statens fastighetsverk valt att ta med den *Socialmedicinska utvecklingen* som en av totalt sex nationella berättelser.

Det går att tänka sig att många andra platser som med betydligt större svårighet hade låtit sig inordnas i en berättelse. Där en brokig historia, förändringar i användning och förändringar av den byggda miljön, hade öppnat upp för en betydligt vidare uppsättning möjliga berättelser. Det finns då möjlighet att låta en plats fogas till flera olika berättelser även om platsen ofta är starkare hemmahörande i en specifik berättelse.

Skapa berättelse

Att välja källor är som vi redan sett avgörande för den viktiga frågan; vem berättar? Av den anledningen krävs några ord om de källor som använts för att forma en berättelse om den

offentliga vården i Stockholm 1800-1950. Den lokala berättelsen bör som vi redogjort för tidigare, innehålla tre nivåer. För att fånga *den abstrakta, den konkreta och den personliga berättelsen* samt berättelsemodellens *representativitetskriterier* har det krävts ett medvetet val av källmaterialet.

Den abstrakta berättelsen kan i det här fallet sägas vara om den offentliga vårdens ur ett nationellt och internationellt perspektiv. Huvudpersonen är i det fallet staten, och dess organisering och uppbyggnad av ett system för vård och omsorg under 1800- och 1900-talen. Det är också en berättelse om de vårdideologier som kommit och gått, hur de kan kopplas till en samhällelig kontext och vilken påverkan dessa haft på den rumsliga och arkitektoniska utformningen av institutionerna. Den här dimensionen av berättelsen lutar sig framförallt på Jan Sundins bok *Svenska folkets hälsa i historiskt perspektiv* som behandlar vårdens och omsorgens historia på en nationell och samhällspolitisk nivå. Bengt Sjöströms bok *Kliniken tar över dårskapen* behandlar på ett liknande sätt om den moderna svenska psykiatris framväxt, liksom Gunnel Svedbergs avhandling *Omvårdnadstraditioner i svensk psykiatri under 1900-talets första hälft*. Anders Åmans klassiska verk *Om den offentliga vården* spänner över både en abstrakt och konkret nivå, när han genom vårdens byggnader och deras arkitektoniska utformning speglar den offentliga vårdens historiska utveckling och det omgivande samhället. Åman för fram konkreta exempel på utvecklingen i olika delar av landet vilket gör att den lokala nivån tillåts framträda mot en nationell fond. Boken *Madness, architecture and the built environment* har gett möjlighet till internationella utblickar och jämförelser med andra europeiska länder utifrån ett tydligt rumsperspektiv.

Den konkreta berättelsen fokuserar på staden Stockholm och hur man på en lokal nivå organiserat och utformat vården, och i det här fallet sinnessjukvården. Det kan till exempel handla om sjukvårdens egen berättelse om sig själv, som i Läkarföreningen jubileumsskrift *Stockholms läkarförening 100 år* där bland annat stadens vård av psykiskt sjuka betraktas i backspegeln av artikelförfattaren Lennart Ljungberg. Gösta Hardings genomlysning av sinnessjukvården under andra hälften av 1800-talet genom att i sin bok *Tidig svensk psykiatri*, porträtter Stockholm tre första psykiatriprofessorer och deras liv och verksamhet vid sjukhusen. Sjukhusmonografier så som *Långbro sjukhus 75 år*, *Ur Konradsbergs historia 1861-1986*, *En berättelse om Danvikens hospital* har också bidragit med ett konkret och lokalt perspektiv.

Personliga berättelser från de anställda vid sjukhusen och från patienter för in ett underifrånperspektiv i berättelsen. Berättelser som också ger en förståelse för hur den fysiska miljön gav upphov till speciella erfarenheter och hur sinnessjukhusen fungerade, framförallt begränsande för patienternas möjlighet att utforma sina liv. Litteratur som bidragit med ett sådant perspektiv är Gunnel Svedbergs avhandling *Omvårdnadstraditioner i svensk psykiatri under 1900-talets första hälft*. Svedberg lyfter i första hand sjuksköterskornas berättelser från sitt arbete på dessa institutioner och behandlar även Stockholms sinnessjukvård. Lars-Eric Jönsson gör i sin avhandling, *Det terapeutiska rummet* och i synnerhet i sin bok *Berättelser från insidan*, en ansats att göra det osynliga synligt. Det handlar om att ge röst för patientens egna upplevelser av livet på anstalten. Patientjournaler men framförallt skönlitterära beskrivningar baserade på självupplevda erfarenheter erbjuder en möjlighet att ge röst åt detta tysta och många gånger obekväma kulturarv.

Reprentativitetskriterier som har vägts in i utformningen av berättelsen har i huvudsak rört *klass* och *gender*. Sinnessjukvårdens institutioner kan i varierad utsträckning ge uttryck för

en sådan historia. Det handlar inte minst om sinnessjukhusen som kvinnliga arbetsplatser, den strikta separationen mellan könen, rumsligt men även i fråga om arbetsuppgifter. Samhällsklasserna överlevde även på dessa institutioner med första, andra och tredje klassens patienter. Trots detta var man en del av samma stigmatiserade samhällsgrupp; ”dårarna” och senare ”de sinnessjuka”.

Jämförelse

Berättelsemodellens jämförande dimension är viktig för att ge värderingen perspektiv. Genom att jämföra en plats med andra kan den yrkesverksamme antikvarien bilda sig en uppfattning om hur väl den undersökta platsen kan illustrera en aktuell berättelse i jämförelse med andra platser. Kanske finns det andra platser som materiellt är ännu bättre förmedlare av en berättelse? Jämförelsen har framförallt i Det moderna samhällets kulturarv och Kulturfastighetsutredningen använts för att sortera fram ett urval från ett större undersökningsmaterial. Jämförelsen är även ett effektivt verktyg för att sätta en plats i relation till andra platser på ett lokalt, nationellt eller internationellt plan och därigenom bidra till processens andra steg; att förstå platsen. En fullständig jämförelse mellan Konradsberg och Stockholms andra två stora institutioner för vård av sinnessjuka; Långbro och Beckomberga hade krävt platsbesök även på dessa. Några ord kan däremot sägas om hur de relaterar till berättelsen och till varandra.

Långbro uppfördes enligt det tidiga 1900-talets ideal om övervakningsavdelningar vilket gör att den rumsligt skiljer sig från Konradsberg. På Långbro kom övervakningssalarna att prägla interiören även om mindre celler fortfarande användes i syfte att isolera de mest oroliga patienterna. Långbro hade även toaletter öppna mot korridoren för att underlätta övervakningen där patienten endast täcktes till brösthöjd av en skärm (Samtal, Gunnel Svedberg). På Konradsberg revs väggar mellan en del celler i början av 1900-talet, som ett led i anpassningen efter de nya idealen. Trots det har Konradsberg i hög utsträckning fått behålla sin karaktär med cellavdelningar. Långbro sjukhus är idag omvandlat till bostäder och kan rumsligt inte längre illustrera den delen av berättelsen, i samma utsträckning som Konradsberg. Även Beckomberga uppfördes med övervakningsavdelningar, men uttrycker med sin större variation i rumsvolymer, den ökade specialiseringen som sinnessjukvården genomgick under 1920-talet. (Jönsson 1998, s.160).

Som nationell jämförelse kan sägas att Växjö hospital som invigdes 1857 var det första hospitalet med sidokorridor. Bygget kom att sätta standarden för det fortsatta sjukhusbyggandet och göra sidokorridoren till obruten norm ända fram till 1920-talet. Konradsberg som invigdes strax därpå kan därför sägas vara ett av de tidigaste exemplen på denna moderna planform. Konradsbergs arkitekt Albert Törnqvist, ritade även Kristianstad lasarett och Akademiska sjukhuset i Uppsala som var de första lasarett i landet med genomgående sidokorridor, vilka blev betydelsefulla för den motsvarande utvecklingen inom kroppssjukvården. När det gäller sjukhuset i Uppsala är likheterna med Konradsberg slående och den H-formade planen som Törnqvist introducerade med Konradsberg kom han att använda för alla sina sjukhusbyggnader (Åman 1976). Det är av den anledningen ingen överdrift att påstå att Konradsberg var en mösteranläggning för 1800-talets sjukhusbyggande.

Konradsberg ger med sin kyrksal och sitt monumentala trapphus ett uttryck för den unga sjukvården, där byggnadens estetiska utformning var ett led i strävan att lindra den sjukes plågor. Beckomberga utformades i en tid då funktionalismens idéer hade slagit igenom

och rationella strävanden tog överhanden. Storleken på institutionerna växte dramatiskt under 1900-talet och Beckomberga hade när det togs i bruk, över 1000 vårdplatser mer än Konradsberg. I ett samhälle där sekulariseringen var längre gången fick rummet för religionsutövning inte samma sakrala prägel som Konradsbergs kyrksal. På Beckomberga liksom Långbro, var kyrksal en av rummets många funktioner som även användes som festsal, biosalong etc.

Vårdinstitutionerna ritades under den här tiden i enlighet med den medicinska vetenskapens krav på utformning och de anlidade arkitekterna relativt få. Det gjorde att institutionerna liknade varandra och att det personliga inflytandet kunde bli stort. Axel Törnquist och Konradsberg kan endast delvis illustrera den delen av berättelsen. Medicinalstyrelsens chefsarkitekter var verksamma först från 1870-talet då arkitekter som Axel Kumlien och Carl Westman som bland annat ritade Långbro sjukhus, på ett mer genomgripande sätt präglade vårdbyggandet som innehavare av den titeln.

Kulturhistorisk värdering utifrån vald berättelsen

Det sista steget går ut på att ställa platsen mot den kulturhistoriska berättelsen. Det är då möjligt att utvärdera, om platsen är betydelsefull eller mindre betydelse för att illustrera berättelsen. Detta steg prövas praktiskt i fallstudien under rubrik 5.4, sida 40. Men nu till berättelsen.

5.3 Att vårda, fostra och förvara – En berättelse om den offentliga vården i Stockholm 1800-1950

Det var först några årtionden in på 1800-talet som den offentliga vården på allvar blev en angelägenhet för staten. Tidigare var vården av sjuka hänvisad till samhällets välgörenhet där kyrkan spelade en viktig roll. Jämfört med många andra länder var myndigheterna i Sverige tidigt närvarande i organisationen av landets vård och omsorg. Om än i begränsad omfattning finansierade staten hälso- och sjukvården redan under 1600- och 1700-talen (Palier 2006, s. 7). Debatten om de sociala frågorna måste i första hand ses mot bakgrund av en stigande befolkning, en växande arbetarklass, industrialisering och en kraftig inflyttning till städerna under 1800-talet. Trångboddhet och dåliga sanitära förhållanden gjorde att tätbefolkade platser var utsatta för snabb smittspridning. Vården före 1800-talet var främst inriktad sig mot isolering och omhändertagande av redan sjuka (Sundin 2005, s. 10, 30). Målen för verksamheten var ofta lågt satta, vårdinstitutionerna små och de saknade tydlig differentiering. Barn, gamla, sinnessjuka och sedlighetsförbrytare blandades utan åtskillnad under samma tak (Åman 95-96).

Den moderna vården tar form

Epidemierna som under 1800-talet slog hårt mot städerna var en viktig orsak till hälso- och sjukvårdens förnyelse. Det riktades kritik mot de äldre sjukhus- och fängelsemiljöerna som betraktades som omoderna och rent av skadliga (Sundin 2005, s. 372). Strikta hygienkrav utformades och övervakades av Sundhetskollegium och Medicinalstyrelsen och byggde på uppfattningen att infektioner spreds genom dålig luft, vilket påverkade både placering och utformning av vårdens institutionsbyggnader. De specifika kraven fick till följd att 1800-talets vårdbyggnader många gånger fick ett likartat utseende, något som förstärktes av att

medicinalstyrelsen och fångvårdens höll sig med egna chefsarkitekter som under sin ledning satte personlig prägel på vårdbyggnaderna. Byggnadernas utformning och tekniska funktioner som ventilation, uppvärmning och belysning gick hand i hand med den arkitektoniska utformningen som blev allt mer medveten från mitten av 1800-talet (Åman 1976, s. 186, 248). De stora institutionsbyggnaderna var både formmässigt och tekniskt revolutionerande för sin tid (Sundin 2005).

Från och med 1860-talet planerades vårdinstitutionerna enligt paviljong- eller korridorsystem. Paviljongsystemet som tillämpades först vid större anläggningar, karaktäriseras av friliggande paviljonger separerade från varandra med en stor sjukhussal i varje plan. Korridorsystemet var en mer integrerad anläggning med mindre sjukhussalar placerade längs en sidokorridor med ljusinsläpp (Åman 1976, s. 188). Hospitalen som var uppförda för vården av sinnessjuka hade jämfört med de somatiska sjukhusen betydligt färre patienter per rum. Från mitten av 1800-talet präglade cellavdelningarna hospitalen i en tid då isolering i ett avskilt och låst rum ansågs ha en lugnande inverkan på de mer oroliga patienterna. Cellen och rummet fyllde en terapeutisk funktion och i takt med att patientens tillstånd förändrades så förändrades också den rumsliga miljön (Jönsson 1998, s. 200). De internationella influenserna till 1800-talshospitalet idé och arkitektur kom i första hand från England där institutionen York Retreat, fick en avgörande inverkan på vården av sinnessjuka och hospitalens utformning. Det grundades av William Tuke 1796 och var knutet till det religiösa samfundet Kväkarna. Utformningen byggde på idén om en mer human behandling av de sinnessjuka, befriad från tvång. Sinnessjukdom kunde botas med godhet, men viktigast av allt var den fysiska miljön som de sjuka vistades i. Arkitekturen ansågs ha en förmåga att fostras den sjuke genom sin moraliska inverkan vilket bland annat gestaltades i åtskillnaden mellan kön, klass och sjukdomsgrad. Människans relation med naturen betraktades som avgörande för ett friskt sinne vilket ställde krav på ett avskilt läge och rogivande sjukhusparker (Edington 2007, s. 85-93).

I Stockholm höjdes röster för en förbättrad vård och år 1858 tillsatte Överståthållarämbetet en kommitté med uppgift att förbättra stadens hälso- och sjukvård, ett arbete som resulterade i att stadens sjukvård fick en kraftig utbyggnad. De följande decennierna byggdes en mängd sjukhus i Stockholm däribland Sankt Eriks sjukhus, Kronprinsessan Lovisas barnsjukhus och Stockholms sjukhem för kroniskt sjuka, Sabbatsbergs sjukhus 1878. Stockholm som länge haft en dödlighet som var dubbelt så hög i jämförelse med övriga landet, var i slutet av 1800-talet i nivå med övriga landet (Pernow 1995, s. 18-22).

Även vården av sinnessjuka förbättrades vid den här tiden. I Stockholm fanns redan från 1780-talet ett sinnessjukhus, Danvikens dårhus beläget nedanför Henriksborg. Under 1830-talet växte kritiken mot vårdmiljön och behandlingen av sinnessjuka vid Danviken som var kraftigt överbelagt. Tongivande i opinionsbildningen för en modern sinnessjukvård i Stockholm var överläkare Carl Ulrik Sondén vid Danvikens hospital och överläkare Magnus Huss, som båda var betydelsefulla för debatten och beslutet att uppföra en ny byggnad för vården av sinnessjuka (Herrström 2009, s. 26). Mellan åren 1855 och 1861 uppfördes Stockholms hospital, senare kallat Konradsberg, på Kungsholmen som ersatte Danviken. Genom politiska reformer, däribland 1862 års landstings- och kommunförordningar, fördelades ansvaret och den offentliga vården fick en tydligare organisation och ansvaret fördelades mellan landsting, kommuner och stat (Sundin 2005 s. 26).

Den totala institutionen

Förändringen under 1800-talet präglades av separering och specialisering. De sinnessjuka skiljdes från de sinnesslöa och barn skiljdes från gamla i egna institutioner. På institutionen i sin tur, skiljdes kvinnor från män, första klassens patienter från andra och tredje klassens, oroliga och stormande patienter separerades från stilla och så vidare (Åman 1976 s. 154). Institutionstanken som föddes på 1800-talet byggde på idén att samla ett större antal jämförbara fall på samma ställe och sortera dem grupper för att kunna göra vetenskapliga observationer (Jönsson 1998 s. 72-77). Den tidigare "dåren" blev en psykiskt sjuk patient och ett undersökningsobjekt som kunde diagnosticeras, behandlas och till och med botas.

Ledande för det arbetet var överläkarna som även hade sin privatbostad vid sjukhusen. Överläkarna hade ett stort inflytande över verksamheten och utformningen av vården och har ofta blivit starkt förknippade med "sina" sjukhus. Trots det vetenskapliga motivet var hospitalen i huvudsak en plats för isolering av de individer som ansågs avvikande och onormala för att skydda samhället från de sinnessjuka och den sinnessjuka från sig själv (Sjöström 1992, s. 129, 242-244). Institutionsmiljön präglades av ordning, hård disciplin och kontroll. Dagarnas strikta planering från morgon till kväll skapade ordning och kontroll på anstalten och var samtidigt ett sätt att moraliskt fostra de intagna.

Figur 5. Under 1800-talet blev den sinnessjuka ett kunskapsobjekt och institutionerna erbjöd en miljö i vilken patienten kunde undersökas och diagnosticeras. Teckning av Hugo Lindblad som var intagen på Konradsberg under början av 1920-talet. Motivet "på föreläsning" illustrerar hur patienter användes i sjukhusets psykiatriska undervisning.

Foto: Stockholms läns landsting

Patienterna behandlades under sinnessjukhusens era som ett kollektiv snarare än som individer (Jönsson 1998 s. 140, 277). Arbeta och sysselsättning var en viktig del av behandlingen från mitten av 1800-talet och långt in på 1900-talet. Det var även nödvändigt för sjukhusens drift som var beroende av att det odlades livsmedel, att det höggs ved och att sjukhusparken var krattad och omskött (Harding 1975 s. 167).

Förändring och kontinuitet

Utvecklingen under 1900-talet fortsatte efter 1800-talets stora omvälvningar av den offentliga vården byggde vidare på den grund som redan lagts. Antalet vårdplatser växte kraftigt och hade 1950 ökat till det femdubbla jämfört med 1800-talets slut. Byggnaderna växte i storlek, äldre institutioner byggdes ut och helt nya anlades. Störst var de statliga hospitalen där platserna under början av 1900-talet på sina håll nådde över 1000 vårdplatser. Lasaretten och i viss

mån sanatorierna stod för nydaningen under 1900-talets första årtionden och kom att bli mönsteranläggningar för övriga vårdbyggnadskategorier. (Åman 1976, s. 274, 381-382).

Redan under 1800-talet stod det klart att Konradsbergs hospital inte ensamt kunde fylla vårdbehovet för sinnessjuka. En asyl för sinnessjuka vid Sankt Eriks sjukhus inrättades 1895 och från 1903 bedrevs vård av sinnessjuka i Katarina sjukhus gamla vårdlokaler. Det krävdes däremot större förändringar än så för att avhjälpa platsbristen och 1909 togs Långbro sjukhus i drift, ritad av medicinalstyrelsens chefsarkitekt Gustav Wickman. I takt med att staden växte fortsatte behovet att öka och 1932 invigdes Beckomberga mentalsjukhus ritat av Carl Westman, ett jättekomples med plats för 1600 patienter (Ljungberg 2000, s. 105). Det blev Sveriges största sinnessjukhus genom tiderna och var länge ett av Europas största. Långbro och Beckomberga är båda exempel på kommunaliseringen av sinnessjukvården där staden tog ett ökat ansvar för att förbättra bristfälliga förhållanden och överbeläggning (Unho Saers 2002, s. 1223).

Sinnessjukvården mötte under början av 1900-talet återigen kritik. Inlåsning av patienten i cell betraktades av allt fler som ett tvångsmedel och var föremål för debatt i hela Europa. Vid sekelskiftet infördes sängbehandling och långbad som nya behandlingsmetoder vilket betraktades som en humanisering av hospitalen (Jönsson 1998, s. 126-128). De nya vårdformerna som var ett sätt att göra hospitalen mer sjukhuslika vilket avspeglade sig även i arkitekturen. Cellavdelningarna byttes mot övervakningsavdelningar med god överblick över dagrum och sjuksalar. Isolering i cellen försvann inte, men begränsades och ansågs inte längre ha en terapeutisk effekt. De gamla hospitalen byggdes inte sällan om och nya sinnessjukhus uppfördes enligt de nya idealen, vilket det kommunala sinnessjukhuset Långbro i Stockholm är ett exempel på. (Åman 1976, s. 144, 307).

En följd av att den sinnessjuka i högre grad betraktades som kroppsligt sjuk var att lasarettutbildad personal vilka var kvinnor, började efterfrågades på sinnessjukhusen. Deras inträde på sjukhusen skedde inte utan motsättningar. Konflikter mellan sjuksköterskor och övrig hospitalpersonal kom att pågå under hela första halvan av 1900-talet och bottnade i könsfördomar och personalens olika utbildningsbakgrund. I historieskrivningen om sinnessjukhusen har de kvinnliga sjuksköterskorna varit mindre framträdande, trots deras höga närvaro på dessa institutioner sedan början av 1900-talet. Sjuksköterskorna liksom den övriga personalen på sjukhusen både bodde och tillbringade sin lediga tid vid sjukhusen vilket gav upphov till en speciell atmosfär (Svedberg 2002, s. 12,92,119. En översköterska som arbetade på Konradsbergs hospital under 1930-talet berättar: ”*Man betraktade inte patienterna som sjuka. De var inte så sjuka heller. Många av dem hade aldrig fått vara på ett sjukhus idag. Konradsberg var som deras hem och vi betraktade dem som våra vänner.*” (del ur citat, Ibid. s. 74).

Vid slutet av 1920-talet ökade fokus på arbetet och sysselsättningen som en del av terapin och patientens tid i sängen minskade. Dagarnas strikta planering från morgon till kväll skapade ordning och kontroll på anstalten och det var dessutom ett sätt att moraliskt fostra de intagna (Jönsson 1998, s. 140-141). Under 1930- och 40-talen minskade den rumsliga miljöns betydelse mot ett ökat intresse för somatiska behandlingsmetoder och medicinering. Lobotomi förekom både på Långbro och i än större utsträckning på Beckomberga från slutet av 1940-talet fram till början av 1950-talet (Lundquist, Gunnar 1984, s. 16). 1953 introducerades neuroleptikan som dramatiskt kom att förändra den psykiatriska vården. Personal har vittnat om en den förändrade miljön på sinnessjukhusen, men trots ett ökat lugn hade många svårt att blunda inför de nya medicinernas svåra biverkningar (Svedberg 2002, s. 79-88). På 1940- och 50-talen var vården av sinnessjuka föråldrad och långt efter kroppssjukvården, bemanningen bristfällig

och arbetet i huvudsak inriktat på tillsyn så att patienterna inte skulle skada sig själv eller andra (Ibid. s. 114).

Anstalten och människan - patientens egen berättelse

På hospitalen var de genomsnittliga vårdtiderna långa och att bli utskriven var mer sällsynt än att bli intagen. Den hårda kontrollen och inrutade vardagen har av många betraktats som försvårande för möjligheten att återanpassas i samhället utanför. Ju längre tid som gick desto mer ”hospitaliserad” blev patienten (Sjöström 1992, s. 222). Det innebar att vårdsituationen som sådan gjorde patienten sjuk och passiviserad. Trots att en människa kunde bli intagen på sinnessjukhus på frivillig basis från 1929, genomsyrades institutionerna av det tvång och den kontroll som sjukhusledning och personal utövade. En maktutövning som också tog sig rumsliga uttryck i byggnadernas arkitektur. Agnes von Krusenstjerna var intagen på Konradsberg under 1920-talet. Åter i samhället beskriver hon sina upplevelser som utifrån hennes beskrivning ägt rum på en avdelning för stormande patienter:

”Jag hör åter till er i yttre mening. Inga tunga portar sluta sig längre efter mig, och låsas med dubbla lås, av vaktare, inga tvångshandskar tvingas på mina händer, inga tvärbommar för fönstren, ingen cell, mot vilkens hårda grönmålade väggar en liten flicka kastade sin nakna kropp i förtvivlan, tills dess hon insomnade på cellens madrass för att vakna med den ömtåliga vita huden fylld av blåmärken /.../ Ibland stryker jag håret tillbaka från pannan och synar i spegeln om icke ett märke blivit inbränt, ett rött märke, en stämpel” (Krusenstjerna 1947, citerad i Jönsson 2010, s. 86).

En ögonblicksbild från 1920-talets Konradsberg ger en distanserad men samtidigt personlig bild av vardagen på ett av Stockholms sinnessjukhus, som många gånger präglades av just ”tomhet”;

”På nedre botten var ett stort rum där säkert ett dussin patienter rastlöst gick fram och tillbaka. I rummet fanns ingen inredning eller möbler. Dessa patienter voro klädda i långa, grova, vita nattskjortor (så kallade särkar). De här patienterna hade ju sängar i ett annat rum, men under dagen vistades de i detta tomma rum. Vid sidan av patienternas tomma rum var ett rum med välvt tak. Där serverades mat på ett bord vid ena långväggen. Man satt vid långa träbänkar. På morgonen och kvällen serverades gröt i bunkar av plåt och mjölk och smörgås. Sådana patienter som icke skulle gå upp kopplades fast i sängen med band och lås. I rummen på Konradsbergs hospital luktade det karbol. Jag pinades av denna lukt”. (Hugo Lindblads drömbok, avskrift Beckomberga sjukhus 1986 från idag saknad bok, citerad i Svedberg 2010).

Citatet ovan belyser också den skarpa gräns som gick mellan patientgrupper. En gräns som både var rumsligt och mentalt definierad. Anstalternas skilda avdelningar, separerata trapphus och friliggande byggnadskroppar utgjorde gränser i rummet. Mentalt yttrade sig gränser också i patienternas relationer till varandra. I deras egna berättelser syns ofta ett avståndstagande till de svårast sjuka patienterna. De beskrivs som något i gränstrakten mellan människor och djur. Glimtar av denna miljö skapade en rädsla för att göra en nedåtgående resa till de oroliga eller osnygga avdelningarna, vilket var möjligt oavsett vilken klass du tillhörde (Jönsson 2010, s. 31, 59-69).

Figur 6. "Växelspel mellan dörrar" 1970. Målningen av Hugo Lindblad, patient på Beckomberga, fångar korridorernas långa siktlinjer på sjukhuset. Institutionsmiljöerna gav lite utrymme till personlig prägel och många tillbringade större delen av sina liv i dessa kliniska och tomma miljöer.

Tavla i Gunnel Svedbergs ägo

5.4 Kulturhistorisk värdering utifrån berättelse

Bebyggelsemiljö och omgivningar

- Nuvarande Rålambshovsparken är ett element i den yttre miljön som vittnar om en vårdideologi, där rogivande miljöer och sysselsättning genom arbete skulle ha en god inverkan på den sjuke. Det faktum att parkmiljön reducerats av trafikleder och bostadsområden har gjort att den i mindre utsträckning kan verka bärande för berättelsen. Överläkarvillan sydöst om sjukhusbyggnaden och det delvis bevarade centralköket i väst, skapar tillsammans med parken en sjukhusmiljö som ger en ökad pedagogisk möjligheten att illustrera berättelsen.

Exteriör

Konradsberg har i stort fått behålla sitt arkitektoniska uttryck sedan uppförandetiden. Huvudfasaden i en avskalad nyrenässans har en vertikal betoning där våningsband och taklister förstärker byggnadens längdverkan. Den långsträckta fasaden är sammansatt av smala flygellängor som löper ut på ömse sidor om en accentuerad mittrisalit med tornartade hörnpartier. Tidigare inrymdes här hospitalets administrations- och ekonomiavdelningar. Överläkarbostaden på fjärde våningen markeras i fasaden av smäckra, parställda rundbågiga fönster vilket ger ett självständigt uttryck till våningen. Mittpartiets kraftfulla formspråk med dekor i form av profilerade fönsteromfattningar och en konsolburen taklist, kontrasterar mot de enklare flygelbyggnaderna. De har släta gulfärgade putsfasader med sparsam dekor och rusticerad bottenvåning. Gavlarna från de tvärställda sektionerna bryter fram som risaliter i fasaden och skapar en strikt symmetri. Fönstren har en omväxlande rundbågig eller segmentbågig avslutning. Sockeln är av släthuggen granit. Byggnadens västfasad markerar en tydlig baksida med slätputsade och dekorlösa murar med rakt avslutade fönster. Taket är ett sadeltak med bandtäckt svart plåt och mittaxeln kröns av takprydnader och en lanternin.

Figur 7. Byggnadens östfasad har ett betonat mittparti där en monumental trappa leder upp till entré, vestibul och trapphus. Tidigare fanns sjukhusledning, administrations- och ekonomiavdelningar i den här delen av hospitalet.

Foto: Sebastian Ulvsgård

- Konradsbergs utdragna planform med sammanfogade flyglar illustrerar på ett bra sätt hur vårdens byggnader utformades under andra hälften av 1800- och det tidiga 1900-talet, då tidens hygienkrav hade stark inverkan på arkitekturen. Byggnadskropparna skulle genomspolas av ljus och frisk luft vilket gav upphov till friliggande paviljonger eller som i det här fallet, smala flyglar med dagbelysta sidokorridorer. Fönstrens dominans i murytorna är ytterligare en markör för samma ideal.

Figur 8. Konradsbergs södra U-formade flygel. Den höga fönsterplaceringen är talande för 1800-talshospitalets vårdideologi. Ensamcellen skulle ha en lugnande inverkan på de "osnygga" och "stormande" patienterna. Foto: Sebastian Ulvsgård

- Planformens strikta symmetri med utlöpande flyglar illustrerar även institutionernas grundidé; att sortera, separera och isolera. Könen skiljdes åt i identiska flyglar på vardera sida om byggnadens mittpari. Vårdavdelningarna delades i sin tur in i symptomkatgorier som delvis är möjlig att utläsa i exteriören. De mest oroliga patienterna placerades i de U-formade flyglarna längst bort från sjukhusledningen. Trots att fönsteröppningarna förstörats i senare tid och järngallren nedmonterats har de en märkbart högre placering som vittnar om cellens isolerande funktion. Ett utmärkande drag för 1800-talets vård av sinnessjuka (se Figur 5).

- Konradsbergs monumentala arkitektur och drygt 140 meter långa fasad upplevs imponerande än idag. Byggnaden är ett tydligt uttryck för den höga ambitionsnivån som rådde vid mitten av 1800-talet för den offentliga vårdens institutioner. Endast vid den här tiden utformades sinnessjukvårdens byggnader med lika stor omsorg som för de somatiska sjukhusen.

Figur 9. Byggnadens östfasad. Under 1800-talet gavs sjukhusbyggnaderna ofta en långsträckt planform vilket Konradsbergs 140 m långa fasad är ett exempel på. Östfasaden har en enklare utformning och saknar nästan helt dekor. Foto: Sebastian Ulvsgård

- Borttagande av ventilationskanaler och skorstenar som varit knutna till det värme- och ventilationssystem som installerades på Konradsberg, har minskat möjligheten att fysiskt illustrera berättelsen. De tekniska installationer som världens byggnader försågs med under den aktuella tidsperioden var ofta avancerade för sin tid, vilket var fallet även på Konradsberg.

Interiörer

Interiören har genomgått stora förändringar under 1900-talet. Omvandlingen till skola under 1990-talet bröt en kontinuerlig användning inriktad på psykiatrisk vård. Den nya användningen har naturligtvis förändrat prägeln av vårdinstitution dramatiskt och flyglarnas lokaler är helt moderniserade. Välbevarade interiörer finns i huvudsak i byggnadens mittparti, i trapphus, kyrksal och överläkarbostad.

Centraltrapphuset i byggnadens mitt gavs en representativ och mer påkostad utformning än den övriga sjukhusbyggnaden. Formspråket är nyrenässansens med väggstuckaturer i form av pilastrar och valvbågar. Förkroppade taklister och pilastrar skapar ett växelspel mellan olika nivåer i väggytorna. Pilastrarnas kapital följer de klassiska kolonnordningarna som varierar mellan våningsplanen. De exklusiva stengolven är mönsterlagda på diagonalen med plattor av marmor och kalksten. Kalkstenstrapporna i dubbla trapplopp har dekorativa räcken i gjutjärn och balustrader mot våningsplanen. Överläkarbostadens största rum har samma utformning som det övriga centraltrapphuset med stort ljusinsläpp från den kopplade fönsterraden. Trapploppet omgärdas av en balustrad och halvfranska pardörrar ansluter till bostadsvåningens övriga rum.

Figur 10. Centraltrapphuset innehåller, tillsammans med kyrksalen, byggnadens mest välbevarade interiörer. Veggstuckaturer hämtade från nyrenässansens formvärld och mönsterlagda stengolv av kalksten är ett uttryck för den unga sinnessjukvårdens ambitiösa strävanden.

Foto: Sebastian Ulvsgård

Figur 11. Kyrksalen på tredje våningen.

Foto: Sebastian Ulvsgård

På tredje våningen ligger hospitalets kyrksal, ett ljusst rum med en interiör i nyrenässans. Liksom i trapphuset ligger betoningen på element som står, vilar och bär. Fönster och valvbågar flankeras av kannelerade pilastrar som bär ett entablement med tandsnitt. Tredingstaket som bärs av entablementet är indelat i rektangulära fält. Mellan de rundbågiga fönstren finns marmorerade väggfält. Predikstol och orgelfasad i trä är rikt utsirade med sniderier i form av äggstavslister, palmetter, festonger och blomsterornamentik.

Figur 12. Den genomgående sidokorridoren präglar fortfarande interiörerna på Konradsberg, längs med vilken celler och vårdrum var placerade.

Foto: Sebastian Ulvsgård

I flygelbyggnaderna ligger undervisningslokalerna placerade utmed en sidokorridor som genomspolas av ljus från de stora fönsteröppningarna. Rumsvolymerna är delvis förändrade, framförallt på våning två och tre där väggar mellan celler har öppnats upp, och ett antal ursprungliga dörröppningar murats igen som nischer i korridoren. Trots dessa förändringar finns många

av de äldre rumsvolymerna bevarade både när det gäller celler och gemensamma utrymmen så som matsalar, arbetslokaler och dagrum. I de större lokalerna bärs taket av pelare, i den gamla personalmatsalen som idag är kapprum, i form av smäckra gjutjärnskolonner.

- Den genomgående sidokorridoren, utmed vilken rummen är placerade präglar fortfarande interiören på Konradsberg. Den nya användningen har gjort att institutionsprägelns mattats ner betydligt. Trots det kan byggnadens korridorssystem och mindre rumsvolymer, illustrera berättelsen om hur vården av sjuksjuka var utformad under andra hälften av 1800-talet med isolering i cellavdelningar. Det gör också att betraktaren rumslig kan förankra mänskliga berättelser, när det gäller patienters erfarenheter från denna typ av anstalter.

- Trapphuset och kyrksalens påkostade utformning vittnar om den höga ambitionsnivå som präglade vårdbyggnandet under 1800-talets andra hälft. En stark tilltro till institutionernas möjligheter i början av hospitalväsendets utbyggnad gav upphov till en stor estetisk och teknisk omsorg i utformandet av byggnaderna. Enligt Anders Åman kom sinnessjukvårdens byggnader nästan aldrig upp till samma höga ambitionsnivå som rådde under andra hälften av 1800-talet (Åman 1976).
- Trots att vårdavdelningarna är helt förändrade kan trapphus och kyrksal delvis illustrera den lokala berättelsen om Danvikens bristfälliga sjukhusmiljö som mötte stark kritik under 1830-talet. Krav ställdes på en värdig vård av sinnessjuka i en modern sjukhusmiljö. Den nya vårdideologin förkroppsligades genom uppförandet av Konradsberg som skulle bli allt det som Danviken inte förmått att vara. Moderna, hygieniska och vackra lokaler skulle skänka ro till ett oroligt sinne och visa att staden och staten tog ett ansvar för sina svagaste.

Figur 13.
Klassrum. Pelarburna tak skapar större rums-
volymer som kontrasterar
mot de mindre cellerna .
Tidigare användes rum-
met som större vårdsal.
Foto: Sebastian Ulvsgård

Sammanfattningsvis kan man konstatera att Konradsbergs hospital har ett högt kulturhistoriskt värde utifrån dess förmåga att illustrera den valda berättelsen. Till byggnaden går det att knyta såväl den nationella som lokala historiska utvecklingen av den offentliga vården. Konradsberg kan betraktas som typisk för institutionsbyggnandet under 1800-talets andra hälft. Liknelsen med ett renässansslott har gjorts av många och den ståtliga utformningen har på ett lokalt plan gett upphov beteckningen "Dårarnas slott". Ur ett representativitetsperspektiv är Konradsberg, även nationellt, kanske den viktigaste representanten för kvinnliga sjuksköterskors inträde i sinnessjukvården under början av 1900-talet. Det finns även ett rikt källmaterial som bygger på personliga erfarenheter av Konradsberg, både personal och patienters som tydligt kan förankras till platsens miljöer.

Konradsberg och Stockhoms andra två institutionsbyggnader för psykiatrisk vård, Långbro

och Beckomberga fungerar tillsammans som starka bärare av berättelsen. De representerar olika tidsperioder av den valda berättelsen både arkitektoniskt och vårdideologiskt, men är lika i avseendet att de alla är en del av den institutionaliserade psykiatriska vården och bygger på samma grundidé. Konradsberg markerar däremot en brytpunkt i Stockholms och Sveriges historia vad gäller den vården av sinnessjuka, vilket ingen annan av stadens byggnader kan sägas göra lika tydligt.

6. Resultat

Jag har med den här uppsatsen visat att kulturhistoriska berättelser används relativt sparsamt av den Svenska kulturmiljövården. Sedan förra sekelskiftet har det däremot gått att följa en uppåtgående trend för användningen av kulturhistoriska berättelser. Berättelsen har hamnat på modet. Den har använts som ett verktyg för att implementera nya kulturpolitiska mål och som ett sätt att närma sig det moderna kulturarvet. Den har använts som ett urvalsinstrument för att rikta insatser i ett stort undersökningsmaterial, men också för att kritiskt utvärdera ett byggnadsbestånd och ange målinriktning.

En successiv förskjutning i synen på kulturhistorisk värdering och kulturarv har tvingat fram nya arbetsmetoder och förhållningssätt i vilka berättelsen spelat en viktig roll. Från ett tidigare objekt- och kategoriorienterat värdeänkande har utvecklingen gått mot ett fokus på att involvera nya grupper i arbetet med kulturarv. ”Stora berättelser” som upprätthållits genom maktutövning har sedan länge förlorat sin giltighet i ett postmodernt och mångkulturellt samhälle. Genom ett fokus på kulturhistoriska berättelser har siktet ställts in på frågor som rör demokrati, hållbar utveckling och delaktighet. Att foga nya berättelser till ett befintligt kulturarv eller till ett kulturarv som ännu inte uppnått kulturarvsstatus har varit en viktig del i det arbetet. Berättelser som alla människor i ett samhälle kan uppleva som angelägna och viktiga ställer krav på en kritisk historiesyn där tidigare förbisedda, dolda eller bortglömda berättelser tas fram i ljuset.

Uppsatsen har även undersökt hur en lokal berättelse i en urban kontext bör utformas. Till skillnad från Kulturfastighetsutredningen och Ågestaprojektet där de kulturhistoriska berättelserna haft en nationell prägel, fordrade Stockholm något annat. Staden som arena för mänskligt liv angav en annan riktning och genom ett multivokalt perspektiv med utgångspunkt i flera olika utsagor på en plats, ställdes akademiska berättelser på samma scen som de mänskliga berättelserna, om livet i staden.

Genom fallstudien har jag försökt ge den löst hållna berättelsemodellen fastare ramar och redogjort steg-för-steg hur metoden kan tillämpas. Fallstudien är ett exempel på hur en stads bebyggelse kan värderas och tolkas utifrån kulturhistoriska berättelser. Tillsammans med den teoretiska bakgrunden visar fallstudien, både på möjligheter och begränsningar med värderingsmetoden. En av möjligheterna är metodens kontextuella styrka. Jämförelsen har som vi sett en stark ställning i sammanhanget. En vald berättelse möjliggör en jämförelse mellan platser gentemot en gemensam fond. En plats sätts därmed in i ett större sammanhang och det kulturhistoriska värdet nyanseras eftersom det sätts i relation till andra platser. Utfallet av jämförelsen kan i sin tur användas för att göra ett urval, om ett sådant efterfrågas.

En annan styrka är den kritiska historiesyn som jag visat vara inbyggd i berättelsebegreppet. Det var också den huvudsakliga anledningen till begreppets spridning till de humanistiska vetenskaperna från 1960-talet och framåt. Det hade länge funnits en dominerande historieskrivning, men berättelserna har varit desto fler. Kulturhistoriska berättelser manar till att fler röster ska få möjlighet att höras i uttolkningen av en plats. Ett sådant synsätt går som vi sett hand i hand med frågor som rör delaktighet och demokrati i arbetet med kulturarv. Genom fallstudien har jag även visat hur immateriella värden har kunnat knytas till den fysiska platsen och den byggda miljön. Människors egna berättelser och upplevelser från att ha vårdats inom den slutna psykiatriska vården knyter känslor och minnen till dessa institutioner. Många gånger obehagliga och traumatiska, men trots det en del av det kulturarv som sinnessjukvårdens institutioner är en del av.

Det finns däremot begränsningar med berättelsemodellen som värderings- och urvalsmetod. Tillämpningen förutsätter ett val av en eller möjligen ett mindre antal berättelser, som platsen bedöms kunna illustrera. En kulturhistorisk värdering fungerar ofta vägledande för en bevarandeinsats eller vid andra förändringar av den byggda miljön. Det innebär att valet av berättelse kommer att påverka vårt sätt att förstå platsen men också den fysiska miljön som sådan. Resultatet är avhängigt den valda berättelsen, vilket ställer höga krav på innehåll och utformning. Det finns en risk att den tydligaste berättelsen kommer att dominera de underliggande eller alternativa berättelserna om platsen, vilket motverkar metodens eget syfte. Eftersom värdena utgår från berättelsen blir det svårt att förstå dem utan att ha tagit del av berättelsen. Det kan göra berättelser till ett mer trubbigt verktyg i skarpa situationer, till exempel i planering.

Mot bakgrund av de ovanstående resultaten framträder några specifika tillämpningssituationer där ett arbete med kulturhistoriska berättelser kan vara eftersträvansvärt, med särskilt fokus på dokumentationsenhetens verksamhet:

- I situationer där ett urval behöver göras ur ett större undersökningsmaterial
- I situationer där ett arbete med delaktighet är möjligt. Etnologiskt inriktad samtidsdokumentation kan fånga mänskliga berättelser om en plats. Ett sådant material kan knytas till enhetens antikvariskt inriktade arbete med inventering och dokumentation av stadens bebyggelse.
- Då en kritisk granskning av ett befintligt byggnadsbestånd är nödvändigt. Genom att identifiera vilka kulturhistoriska berättelser som beståndet illustrerar kan det utvärderas, ifrågasättas och strategier för det framtida arbetet kan utformas.
- Då en fördjupad förståelse av ett befintligt byggnadsbestånd eller enskild byggnad eftersträvas. Genom att knyta nya berättelser till platsen kan motiven för det kulturhistoriska värdet göras på andra grunder, förtydligas och stärkas.

7. Diskussion

Berättelsemodellen kan betraktas som en modell men som vi sett kan modellbegreppet ifrågasättas. Det tonas till och med ner av Riksantikvarieämbetet själva. I mitt arbete med den här uppsatsen har det däremot blivit tydligt, att det är just den öppna formen som är grundidén. En form som är öppen för tolkning gör att den måste anpassas för varje enskild tillämpningssituation och för varje plats. De löst formulerade ramarna sätter större tilltro till yrkesutövaren, att tillsammans med andra ”stakeholders” formulera vad värdet består av och varför det är viktigt. Tanken för mig tillbaka till min ofullbordade tid på lärarprogrammet. Där fick vi läsa läroplaner där man talade om skolans värdegrund och uppdrag. På lärarprogrammet var man rädd för att ge studenterna konkreta tips på hur undervisningen kunde gå till i klassrummet. Det var eftersom alla elever var olika. Det fanns inte ett ”rätt sätt” som kunde appliceras på en skolklass. Jag upplevde det ibland som lite frustrerande, men fogade mig. Kanske är just så vi bör se på arbetet med kulturhistoriska berättelser. Som ett uttryck för en ny värdegrund som vuxit fram inom kulturmiljövården. En värdegrund som slår fast vilken grundsyn som ska genomsyra arbetet med kulturarv. Den måste naturligtvis omsättas i en praktik, men kanske är det inte Riksantikvarieämbetets uppgift att leverera ytterligare en ”kryssmodell”, utan istället ange riktning.

Syftet att anlägga ett kritiskt perspektiv på tillämpningen har endast delvis uppnåtts genom den här uppsatsen. En kritisk utvärdering har delvis hamnat i skuggan av en teoretisk förankring av berättelseperspektivet och en beskrivning av hur berättelsemodellen kan få en konkret tillämpning i ett lokalt perspektiv. Resultatet speglar på många sätt min egen arbetsprocess. Kampen att verkligen förstå de öppna begreppen och formuleringarna var nödvändigt för att komma vidare i arbetet. Det innebär däremot att det fortfarande finns ett behov av att mer ingående utvärdera utfallen av kulturhistoriska berättelser i värderings- och urvalsarbetet.

Följande kapitel kommer att utvärdera utfallet av den värderingsmetod som använts på Konradsberg. Samtidigt kommer användningen av kulturhistoriska berättelser som värderings- och urvalsmetod lyftas till mer generell och abstrakt nivå. Ett fördjupat resonemang kommer att föras om metodens tillämpbarhet, möjligheter och hinder i det kulturvårdande arbetet.

7.1 Möjligheter med kulturhistoriska berättelser som värderings- och urvalsmetod

7.1.1 Den kontextuella styrkan

I fallstudien jämfördes Konradsberg med framförallt Beckomberga och Långbro sjukhus som kunde knytas till samma lokala berättelse. Det kulturhistoriska värdet kunde därmed lyftas från den enskilda nivån till ett större sammanhang. Konradsbergs relation till andra liknande platser, lokalt eller nationellt, gjorde värderingen mer avvägd. Frågan hur bra Konradsberg kunde illustrera berättelsen kunde besvaras mer nyanserat när samma fråga ställdes till Beckomberga eller till Långbro. I en kontextuellt förankrad värdering är det inte byggnaden i sig utan vad den kan förmedla som konstituerar det kulturhistoriska värdet.

Detta kan jämföras med den kulturhistoriska värderingen enligt Unnerbäckmodellen som i högre utsträckning är inriktad mot det enskilda objektet och där en värdering ofrånkomligt kommer resultera i en unik produkt. Under rubriken *Förstärkande och övergripande motiv* diskuteras Axel Unnerbäck begreppen *sällsynthet- representativitet*, vilket är det närmaste man kommer den jämförande och kontextuella aspekten. Representativitet handlar om att göra ett urval bland en större kategori byggnader men sällsynthetsbegreppet ligger nära representativitet i den bemärkelsen att en sällsynt byggnad ofta är representativ för sin tillkomsttid (Unnerbäck 2002, s. 104). Trots en uttryckt strävan efter representativitet finns det ingenting i metoden som ger svar på frågan varför det är viktigt. De större sammanhangen och jämförelsen med andra platser har i Unnerbäckmodellen en svagare betydelse, i egenskap av "förstärkande" motiv och är i sig inga motiv för bevarande.

Enligt Karin Arvastson är det generellt ett problem med bristfälliga motiveringar till byggnadsminnesförklaringar vilket försvårar möjligheten att se vilka värden som är bärande. Berättelsen framtvingar ett svar om varför det är angeläget med ett bevarande (samtal, Karin Arvastson). En slutsats som kan dras är att det större sammanhanget berättar varför något är viktigt. Arbetet med kulturhistoriska berättelser blir ett sätt att ta ställning och vara tydlig med det ställningstagandet.

7.1.2 Urvalsinstrumentet

Urvalsdimensionen hänger nära samman med berättelsemodellens kontextuella styrka. Allt kan inte bevaras och begränsade resurser är en realitet. I de fallen kan insatsen riktas mot de platser som bäst illustrerar en eller flera berättelser.

Konradsberg blev valet av plats för fallstudien. Det hade kunnat vara för att det är en ståtlig byggnad. Vacker till form och uttryck är den ju där den breder ut sig på sitt höjdläge. Överintendentämbetets verksamhet vilar det lite av ett romantiskt skimmer över. Prydligt och beständigt blev det också, när staten spände musklerna. Det statliga byggandet ska här inte förringas och representerar i sig en viktig berättelse. Det är däremot ett faktum att det finns gott om statligt uppförda byggnader som byggnadsminnesförklarats för att de betraktats som arkitektoniska ikoner och varit monumentala i sitt uttryck. Men också för att de betraktats som monument över nationens framgångshistoria (se kap 1). Konradsberg valdes för att den vid sidan av en sådan berättelse kan avlockas en helt annan berättelse. Byggnaden är framförallt viktig för att den illustrerar en historia om grupper i samhället som tidigare varit förbisedda; de psykiskt sjuka. Motivet att betrakta Konradsberg ur ett sådant perspektiv blir därför mer angeläget. Mer angeläget än den redan etablerade historien med sina många representanter. Den tysta rösten mer angelägen än den starka, den som redan hörs.

Berättelsemodellen har ofta använts för att göra ett urval ur ett större byggnadsbestånd, något som varit utpräglat inte minst i Kulturfastighetsutredningen. Ett positivt resultat av det konsekventa och målriktade urvalet i utredningen var att utredningen erbjöd en hög grad av transparens och därmed möjlig att ifrågasätta. En slutsats som kan dras är att användningen av kulturhistoriska berättelser gör det mindre troligt att urvalet kommer baseras på rådande föreställningar om vad som är fint respektive fult. Istället är det berättelserna som platsen kan avlockas, som kommer motivera urvalet.

7.1.2 Ett demokratiskt kulturarv

Berättelsemodellen tar utgångspunkt i frågor om hur allmänheten och andra aktörer utanför kulturarvssektorn ska involveras, bli hörda och uppleva kulturarvet som angeläget för just dem. Den antikvariska expertisen har inte monopol på att tolka och värdera kulturarvet. Det är av den anledningen avgörande att ställa sig frågan, Vem berättar?

Hur förändrades då tolkningen och värderingen av Konradsberg mot bakgrund av dessa demokratiska strävanden? Ett försök att låta osynliga grupper framträda i berättelsen påverkade valet av källmaterial och mitt sätt att förstå platsen. Att närma sig den fysiska miljön som en arena för mänskligt liv gjorde att de personliga erfarenheterna fick större plats i berättelsen, framförallt personalens och patienternas erfarenheter. Ett fokus på berättelser manade till att synliggöra vardagslivet på sinnessjukvårdens institutioner. Berättelsemodellens öppna inställning till konfliktfylld historia gjorde det mer oproblemiskt att hantera olika tolkningar av en och samma plats. Att uppnå konsensus var inte eftersträvarvärt. I skapandet av berättelsen vägdes berättelsemodellens representativitetskriterier in. Framförallt *genderkriteriet* riktade uppmärksamhet mot en viktig men förbisedd berättelse. Nämligen den om Konradsbergs som ett av landets första sinnessjukhus där kvinnliga sjuksköterskor började tjänstgöra på vårdavdelningarna.

Agneta Thornberg Knutsson identifierar och sammanfattar kulturmiljövårdens officiella kriterier för utvärdering och urval av byggnadsminnen. Urvalskriterierna *bebyggelsekategori*, *ålderskategori*, *byggnadsminnets omfattning* och *geografisk lokalisering* är de kriterier som oftast nämns i nationella och regionala måldokument för kulturmiljövården och ska garantera en bra spridning (Thornberg Knutsson 2007, s. 85-86) Berättelsemodellens representativitetskriterier skiljer sig i den bemärkelsen att de lägger en större vikt vid de socialhistoriska dimensionerna av den byggda miljön. Kriterierna har en demokratisk orientering som lyfter fram människors delaktighet och möjlighet att reflektera kring det förflutna.

Som redogjorts för tidigare har arbetet med kulturhistoriska berättelser präglats av ett samarbete över akademiska gränser och över sektorsgränser. Arbetsformen garanterar inte en mer kritisk historieskrivning och värdering av bebyggelse men den gränsöverskridande arbetsformen och det breda samarbetet ökar möjligheten för fler tolkningar att bli synliga. I Unnerbäckmodellen är värderingen och tolkningen av en plats i högre grad utelämnad till den enskilde experten. Det är samtidigt värt att notera att berättelsen är en form som alla människor kommunicerar genom. Därmed blir det möjligt även för icke-experten att delta och förstå arbetet med kulturarv.

7.1.3. Att fånga det immateriella

Berättelser kan tolkas som viktiga delar av det immateriella kulturarvet. UNESCO antog vid sin generalkonferens 2003 konventionen *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*, med mål att skydda det immateriella kulturarvet. Där definieras det som ”*sedvänjor, framställningar, uttryck, kunskap, färdigheter – liksom tillhörande tillvägagångssätt, ändamål, artefakter och kulturella miljöer- som lokalsamhällen, grupper och i vissa fall enskilda personer erkänner som en del av sitt kulturarv*” (UNESCO 2003 art. 2). Definitionen av berättelsen, som just en framställning är i sammanhanget viktigt att uppmärksamma. Konventionen ratificerades av Sverige den 26 januari 2011.

I det Svenska Uneskorådets skriftserie 2005 diskuteras Sveriges arbete med det immateriella kulturarvet och UNESCO:s konvention. Där framhäver man det immateriella kulturarvet som tätt knutet till användning, minnen, känslor och tolkningar av platser eller objekt. Det materiella blir först meningsfullt när berättelserna om det förs upp till ytan. Det immateriella kulturarvet kan även vara laddat med ett starkt innehåll som kan upplevas som tungt och svårt, men även mörka berättelser och trauman måste kunna hanteras som kulturarv (Svenska Uneskorådet 2005). Det immateriella kulturarvet är beroende av brukande. Antikvarien arbetar med den fysiska miljön, men den fysiska miljön kommer i sin tur att brukas i ett immateriellt syfte (Munos Vinas 2002, s. 41). Slutsatsen som kan dras är att det immateriella kulturarvet i högsta grad är knutet till samtiden och hur vi idag tolkar och använder det.

Det är lätt att se att de starka banden mellan den immateriella dimensionen av kulturarv och ett fokus på kulturhistoriska berättelser. I fallstudiens fanns en strävan att fånga den lokala berättelsen. Det handlade bland annat om patienternas och personalens egna erfarenheter och minnen från sitt möte med anstalten. Den personliga berättelsen, men även konstnärliga framställningar kunde förankras till den byggda miljön. Till exempel en patients beskrivning av den maktlöshet och ensamhet som hon upplevde i en cell på Konradsberg. Eller utsikten genom Beckombergas övervakningskorridorer som konstnärlig gestaltning av en patients sterila vardagsmiljö. Eftersom värderingen av Konradsberg utgick från dess förmåga att illustrera berättelsen, kunde även det immateriella värdet hanteras i den kulturhistoriska värderingen. Det är värt att notera att berättelsens möjlighet till en immateriell dimension inbjuder till nya arbetsformer där delaktighet och samarbete mellan flera professioner är en viktig del. Det hade därför varit intressant att i högre grad än den aktuella fallstudien, samarbeta med exempelvis etnologer och få en fördjupad förståelse för Konradsbergs immateriella värde och skapa en större förankring till samtiden.

7.2 Begränsningar med kulturhistoriska berättelser som värderings- och urvalsmetod

7.2.1 Det kritiska valet av berättelse

Arbetet med kulturhistoriska berättelser har som målsättning att nyansera bilden av kulturarvet, sätta in platsen i ett större sammanhang och låta fler berättelser om en plats bli synliga. Tillämpningen kräver däremot ett val, av en eller möjligen ett mindre antal berättelser som platsen bedöms kunna illustrera. En kulturhistorisk värdering fungerar ofta vägledande för en bevarandeinsats eller vid andra förändringar av den byggda miljön. Det innebär att valet av berättelse kommer att påverka vårt sätt att förstå platsen men också den fysiska miljön som sådan. Ett exempel på detta är Ågestaprojektet där värderingen av hela anläggningen respektive dess olika delar skiljde sig åt beroende på vilken berättelse som valdes (e-post, Eva Dahlström Rittsél). Ett val som fick konsekvenser för vilka delar av byggnaden som tillmättes ett högt bevarandevärde och indirekt, vilka delar som kunde tonas ner.

Berättelsemodellen favoriserar i regel en tydlig berättelse framför en otydlig. Kulturfastighetsutredningens urval gjordes i första hand utifrån de enskilda fastigheternas möjligheter att illustrera en eller flera berättelser. Representativtetskriterierna aktiverades i regel först då flera byggnader visade sig likvärdiga i sin förmåga att förmedla berättelsen.

Direktkvalade gjorde ofta de fastigheter som hade en pedagogisk tydlighet. Bäckaskog slott i norra Skåne var en av de fastigheter som inte bedömdes uppfylla berättelsemodellens kriterier och föreslogs därför inte ingå i den kulturhistoriska portföljen; ”Bäckaskog har stort kulturhistoriskt värde men ingen av de många aspekter som kan läggas på fastighetens historia framträder med pedagogisk tydlighet. Likvärdiga lämningar finns på andra platser” (SFV 2009 del 1, s. 123).

Ett sådant tillvägagångssätt förutsätter att en tydlig berättelse är viktigare än en otydlig. Kulturfastighetsutredningen kan i viss mån sägas ha kompenserat för detta då fastigheter som bedömts ha en förmåga att ingå i flera berättelser, ökat deras möjlighet att ingå i den kulturhistoriska portföljen. Men ett sådant tillvägagångssätt kan trots det kritiseras. Ett problem är att Statens fastighetsverk utgår från fastigheternas nuvarande förmåga att illustrera kulturhistoriska berättelser. Hur ska man förhålla sig till äldre restaureringsideologier som präglade tidigare åtgärder, där till exempel ett medeltida tidslager renodlats på bekostnad av 1800-talets? Det går att tolka kulturmiljövårdens uppdrag annorlunda och se potential i berättelser som nu är dolda, men som trots sina suddiga konturer har större eller samma betydelse som de tydliga. Kulturmiljövårdens ansvar kan i de fallen vara att förstärka dessa och hitta nya sätt att kommunicera dem på. Ett sådant perspektiv på berättelser genomsyrade bland annat Kalejdoskopets arbete och projekt så som *Nya och gamla berättelser*, där man bland annat arbetade med förändrad gestaltning av kulturmiljöer för att lyfta fram nya berättelser (se kap 4). I Kulturfastighetsutredningen poängteras däremot att urvalet måste vara angeläget för framtida generationer men samtidigt respektera äldre tiders syn på kulturarvet (SFV 2009 del 1, s. 19).

7.2.2 Vem berättar?

Med hjälp av kulturhistoriska berättelser vill kulturmiljövården nyansera tolkningen av kulturarv och rikta fokus mot tidigare exkluderade grupper i samhället. Men vilken frihet har sektorn att på allvar utmana rådande föreställningar och maktförhållanden, som man själva varit delaktiga i att bygga upp och befästa?

Berättelsebegreppet har ett nära släktskap med diskursbegreppet. Laurajane Smith menar att det finns en tydlig maktdimension i produktionen av kulturarv. Den dominerande diskursen som styr hur vi tänker, pratar och skriver om kulturarvet, är i stor utsträckning skapad av experter och institutioner i vad hon betecknar som *Authorized Heritage Discourse* (AHD). Den dominerande diskursen har byggts upp och drivits framåt av en begränsad uppsättning berättelser. Kulturarv är i den meningen en konstruktion som stadfäster och upprätthåller vissa värden och betydelser på bekostnad av andra. AHD upprätthåller ett ”top-down”-styrt förhållande mellan expert, kulturarvsplats och brukarna av kulturarvet. Oavsett om vi håller med om den tolkning som konstrueras kommer den att uppfattas som autentisk och sann och bli vägledande för människors sätt att förstå och använda kulturarvsplatsen. Det finns samtidigt en etablerad kritik mot en sådan användning av kulturarv och en viljan att lyfta fram underordnade diskurser och berättelser. En kritik som inte sällan förts från officiell nivå inom kulturarvssektorn och som utmärks av en strävan efter delaktighet och grupperns eget inflytande över sin användning av kulturarv. Kulturpolitiska mål och policydokument har ytterligare förstärkt en sådan riktning. Trots det menar Smith att ett ”top-down”-perspektiv vidmakthållits även i dessa satsningar. Ofta har grupper som exkluderats ur historieskrivningen endast infogats i det befintliga ramverket. Seriösa försök att verkligen utmana den dominerande diskursen och befästa maktstrukturer görs sällan (Smith 2006, s. 31-37).

Det är precis en sådan auktoriserad diskurs som man med hjälp av kulturhistoriska berättelser vill undvika och medverka till att bryta ner. Trots det är kulturmiljövården i hög grad begränsade av de ramar som AHD sätter upp. En sådan kritik kan delvis riktas mot Kulturfastighetsutredningen och Statens fastighetsverk. En diskrimineringshistoria har fogats till ett befintligt och i sin helhet oförändrat ramverk i form av fastighetsbeståndet och det är uteslutande experten som berättar. Luckor och brister i fastighetsbeståndet pekas ut men utredningen kan inte betraktas som ett ifrågasättande eller en omvärdering av fastighetsbeståndet som sådant. För att verkligen utmana den rådande historieskrivningen och den dominerande diskursen hade det krävts ett utrymme för att omvärdera vilka fastigheter som staten ska äga och förvalta. Detta för att verkligen kunna erbjuda ett kulturarv som upplevs som angeläget för alla människor i samhället.

Det är viktigt att inte göra en för stark sammankoppling mellan berättelse och identitet. Även om sociala förhållanden kommuniceras och förstås genom berättelser, har grupper i samhället ingen total frihet i skapandet av nya berättelser. Margaret R. Somers menar att det finns en begränsad repertoar av berättelser som i hög grad är formad av en maktstyrd process som sällan involverar de sociala grupperna själva. Det gör att berättelser som människor använder för att förstå sig själva, sin omvärld och sin historia är avhängiga den historiska och kulturella kontext som de formas i. De skapas inte av de sociala aktörerna själva vilket gör att berättelser som behandlar till exempel "arbetarklassen" alltid kommer att utesluta människor som enligt definitionen kan sägas tillhöra den samhällsgruppen. Det är en långt ifrån homogen grupp vilket kan göra det svårt att känna tillhörighet till de generella berättelser som finns tillgängliga (Somers 1994 s. 630-631). Det faktum att människor begränsas i sin möjlighet att tolka sina upplevelser genom en uppsättning sanktionerade berättelser kan naturligtvis vara ett problem.

En slutsats som kan dras är att användningen av kulturhistoriska berättelser inte automatiskt kommer leda till att den avsedda målgruppen känner sig "hemma" i en berättelse eller upplever den som angelägen. Ingen modell löser automatiskt de problem som den utformats för att hantera. Att tillämpa berättelsemodellen innebär inte att frågor om demokrati, delaktighet och ett hållbart samhälle helt plötsligt kommer lösas. Däremot kan en arbetsmetod rikta uppmärksamhet mot frågor som en annan metod med större sannolikhet skulle förbise eller missa. De goda resultaten är i slutändan beroende av den yrkesverksamme som omsätter de vackra orden till praktisk handling.

8. Bildförteckning

Figur 1: Fotograf: Åke Blomquist, 1957. Stockholms stadsmuseum

Figur 2: Fotograf: Okänd, 1896. Stockholms stadsmuseum

Figur 3: Ritning: Albert Törnquist. Publicerad i E W Dahlgren *Stockholm 1897*. Public Domain

Figur 4: Grafik: Författaren

Figur 5: Konstnär: Hugo Lindblad. Stockholms läns landsting

Figur 6: Konstnär: Hugo Lindblad. Gunnel Svedbergs arkiv

Figur 7: Fotograf: Författaren, Mars 2012

Figur 8: Fotograf: Författaren, Mars 2012

Figur 9: Fotograf: Författaren, Mars 2012

Figur 10: Fotograf: Författaren, Mars 2012

Figur 11: Fotograf: Författaren, Mars 2012

Figur 12: Fotograf: Författaren, Mars 2012

Figur 13: Fotograf: Författaren, Mars 2012

9. Käll- och litteraturförteckning

9.2 Otryckta källor

9.1.1 Muntliga källor

Samtal med Christina Fredengren, FoU-sakkunnig och utredare på Riksantikvarieämbetet och Karin Arvastsson, FoU-samordnare och utredare på Riksantikvarieämbetet
2012-03-20.

Eva Dahöström Rittsél, Antikvarie, Länsstyrelsen i Stockholms län, kulturmiljöenheten. Re: Ågesta frågor. E-post till Sebastian Ulvsgård, student, Göteborgs Universitet 2012-04-13.

Samtal med Gunnel Svedberg, Leg. sjuksköterska, Leg. psykoterapeut, Med. Dr
2012-03-22

9.1.2 Litteratur

Stockholms stadsmuseum (1993) Inventering av Rålambshovs sjukhus. Stockholms stadsmuseums arkiv.

Svedberg, Gunnel (2010) *Hugo Lindblads förlorade drömmar - om en patient i vetenskapens tjänst.*

9.2 Tryckta källor och litteratur

9.2.1 Litteratur

Anglert, Mats & Lindeblad, Karin (2004). *Nya stadsarkeologiska horisonter: RAÄ FoU projekt 2003.* Lund: Avdelningen för arkeologiska undersökningar, Riksantikvarieämbetet

Bugge Amundsen, Arne (2005) *Kulturarvspraxis? På spor av brudd og diskontinuitet* artikel i Aronsson, Peter & Hillström, Magdalena (red.) (2005). *Kulturarvens dynamik: det institutionaliserade kulturarvets förändringar.* Norrköping: Tema Kultur och samhälle, Campus Norrköping, Linköpings universitet

Czarniawska, Barbara (2004). *Narratives in social science research.* London: SAGE

Dormans, S. (2008). *Narrating the city: Urban tales from Tilburg and Almere,* Ph.D. Thesis, Department of Human Geography, Radboud University: Nijmegen.

Edington, Barry (2007) *A space for moral management i Madness, architecture and the built environment : psychiatric spaces in historical context* edited by Leslie Topp, James E. Moran and Jonathan Andrews. New York; London: Routledge

Ferguson, T.J & Anyon, Roger (2008) *Always Multivocal and Multivalent: Conceptualizing Archaeological Landscapes in Arizona's San Pedro Valley.* I *Archaeologies of Placemaking;*

Monuments, Memories, and Engagement in Native North America, red Patricia E. Rubertone. Walnut Creek, Calif. Left Coast Press

Finnegan, Ruth H. (1998). *Tales of the city: a study of narrative and urban life*. Cambridge: Cambridge University Press

Grundberg, Jonas (2005), *Historiebruk, globalisering och kulturarvsförvaltning: utveckling eller konflikt?* artikel i Aronsson, Peter & Hillström, Magdalena (red.) (2005). *Kulturarvens dynamik: det institutionaliserade kulturarvets förändringar*. Norrköping: Tema Kultur och samhälle, Campus Norrköping, Linköpings universitet

Grundberg, Jonas (2000). *Kulturarvsförvaltningens samhällsuppdrag: en introduktion till kulturarvsförvaltningens teori och praktik*. 1. uppl. Göteborg: Institutionen för arkeologi, Göteborgs universitet

Götlind, Anna & Kåks, Helena (2004). *Handbok i konsten att skriva mikrohistoria*. Stockholm: Natur och kultur

Habu, Junko & Fawcett, Clare (2008) *Science or Narratives? Multiple interpretations of the Sannai Maruyama site, Japan* i Habu, Junko, Fawcett, Clare P. & Matsunaga, John M. (red.) (2008). *Evaluating multiple narratives: beyond nationalist, colonialist, imperialist archaeologies*. New York: Springer

Harding, Gösta (1975). *Tidig svensk psykiatri: de tre första psykiatriprofessorerna i Stockholm 1861-1902 Öhrström, Björnström, Hjertström och bakgrunden för deras verksamhet*. Stockholm: Verbum

Hayden, Dolores (1995). *The power of place: urban landscapes as public history*. Cambridge, Mass.: MIT Press

Herrström, Per-Åke (2009). *En berättelse om Danviks hospital under mer än 450 år*. 2., omarb. uppl. Nacka: Stift. Danviks hospital

Hodder, Ian (2008) *Multivocality and Social Archeology* i Habu, Junko, Fawcett, Clare P. & Matsunaga, John M. (red.) (2008). *Evaluating multiple narratives: beyond nationalist, colonialist, imperialist archaeologies*. New York: Springer

Isacson, Maths (2005) *Att bevara, dokumentera, arkivera – en kommentar* i Aronsson, Peter & Hillström, Magdalena (red.) (2005). *Kulturarvens dynamik: det institutionaliserade kulturarvets förändringar*. Norrköping: Tema Kultur och samhälle, Campus Norrköping, Linköpings universitet

Jönsson, Lars-Eric (1998). *Det terapeutiska rummet: rum och kropp i svensk sinnessjukvård 1850-1970*. Diss. Umeå : Univ.

- Jönsson, Lars-Eric (2010). *Berättelser från insidan: en essä om personliga erfarenheter i psykiatrins historia*. Stockholm: Carlsson
- Le Roy Ladurie, Emmanuel (1980). *Montaillou: en fransk by 1294-1324*. Stockholm: Atlantis
- Lindvall, Karin & Johansson, Birgitta (2002) *Ingång Agenda kulturarv i inspiration, diskussion nr 1*. (2002). Stockholm: Agenda kulturarv
- Ljungberg, Lennart (2000) *Psykiatri ur ett Stockholmsperspektiv - en kort historik* i Räf, Lars Erik (red.) (2000). *Stockholms läkarförening 100 år*. Stockholm: Stockholms läkarförening
- Lundquist, Gunnar (1984) Gunnar Lundquist berättar om läkare från sjukhusets första 50 år i Långbro sjukhus 75 år (1984)
- Massey, Doreen, Allen, John & Pile, Steve (red.) (1999). *City worlds*, del i bokserien *Understanding Cities*. London: Routledge in association with the Open University
- Muñoz Viñas, Salvador (2005). *Contemporary theory of conservation*. Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann
- Pernow, Bengt (1995). *Sophiahemmet i sin tid: utbildning och sjukvård under elva decennier*. Stockholm: Natur och kultur
- Reinar, Dag Arne & Westerlind, Ann Mari (2009). *Kulturmiljöanalys: en vägledning för användning av DIVE*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet
- Sjöström, Bengt (1992). *Kliniken tar över dårskapen: om den moderna svenska psykiatrins framväxt*. Diss. Lund : Univ.
- Smith, Laurajane (2006). *Uses of heritage*. New York: Routledge
- Svedberg, Gunnel (2002). *Omvårdnadstraditioner inom svensk psykiatrisk vård under 1900-talets första hälft*. Diss. Stockholm : Karolinska institutet, 2002
- Svedberg, Gunnel (1986). *Ur Konradsbergs historia 1861-1986*. Stockholm
- SFV - Statens fastighetsverk (2009) *Kulturfastighetsutredningen del 1*, Statens fastighetsverk, Stockholm
- SFV - Statens fastighetsverk (2009) *Kulturfastighetsutredningen del 2, Berättelser*, Statens fastighetsverk, Stockholm
- Tafvelin Heldner, Magdalena, Lundgren, Per & Dahlström Rittsél, Eva (2008). *Ågesta - kärnkraft som kulturarv: dokumentationsrapport*. Stockholm: Tekniska museet

Thornberg Knutsson, Agneta (2007). *Byggnadsminnen - principer och praktik: den offentliga kulturmiljövårdens byggnadsminnesverksamhet : beskrivning och utvärdering*. Diss. Göteborg : Göteborgs universitet, 2007

Walker, Meredith & Marquis-Kyle, Peter (2004). *The illustrated Burra Charter: good practice for heritage places*. 1. ed. Burwood, Vic.: Australia ICOMOS

White, Hayden (1973) *The politics of contemporary philosophy of history* i White, Hayden V. (2010). *The fiction of narrative: essays on history, literature, and theory, 1957-2007*. Baltimore: Johns Hopkins University Press

Åman, Anders (1976). *Om den offentliga vården: byggnader och verksamheter vid svenska vårdinstitutioner under 1800- och 1900-talen : en arkitekturhistorisk undersökning*. Stockholm: Sveriges arkitekturmuseum

9.2.2 Internetreferenser

Dahlström Rittsée, Eva, Lundgren, Per & Tafvelin Heldner, Magdalena (2006) *Ågesta - The suburb nuclear power plant: The possibilities of reuse and largescale preservation of a radiation contaminated power plant*. Paper presenterat på TICCIH international congress 2006.

<http://www.ticcihcongress2006.net/paper/Paper%20B/Dahlstrom.pdf>

Tillgänglig: 2012-03-27

Högberg, Anders & Persson, Eva. (2012) *Nya och gamla berättelser - ett pilotprojekt om att tänka nytt om gestaltning och berättelser om fornlämningar och kulturmiljöer i Skåne län*. Länsstyrelsen i Skåne län.

<http://www.lansstyrelsen.se/skane/SiteCollectionDocuments/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/byggnadsvard/Nya%20och%20gamla%20berattelser%20rapportV2.pdf>

Tillgänglig: 2012-04-10

Människan i centrum: Agenda kulturarvs programförklaring. (2004). Stockholm:

Riksantikvarieämbetets förlag

<http://agendakulturarv.raa.se/opencms/export/agendakulturarv//dokument/Arkiv/>

Programförklaring/Slutver.PF.pdf

Tillgänglig: 2012-04-23

Kulturarvsstyrelsen (2010) *1001 fortællinger om Danmark*

<http://www.kulturarv.dk/1001fortaellinger/>

Tillgänglig: 2012-04-10)

Københavns kommune (2012) *Redegørelse for kulturarv*

<http://www.kk.dk/sitecore/content/Subsites/KP11/SubsiteFrontpage/Retningslinjer/BoligerOgByliv/Kulturarv/Redegoerelse.aspx>

Tillgänglig: 2012-04-10

Länsmuseet Gävleborg (2012) *Aktuella projekt - Dokumentation av den moderna stålindustrin*
<http://www.lansmuseetgavleborg.se/pages.asp?MenuID=1042&PageID=115>
Tillgänglig: 2012-05-02

Länsmuseet Gävleborg (2008) *Projektbeskrivning: OVAKO Hofors - nya former för dokumentation av den moderna stålindustrin*
<http://www.lansmuseetgavleborg.se/files/1/85/94/116/136/projektbeskrivning%20ovako%20hofors.pdf>
Tillgänglig: 2012-05-02

Riksantikvarieämbetet (2006) *Program – Det moderna samhällets kulturarv*.
Riksantikvarieämbetet, Kulturmiljöavdelningen.
http://www.raa.se/cms/showdocument/documents/extern_webbplats/2006/november/program_det_moderna_samhallets.pdf
Tillgänglig 2012-03-26

Riksantikvarieämbetet (2008) *Förslag till nya kriterier för statens ägande och förvaltning av kulturfastigheter. Återrapportering enligt regeringsuppdrag*. Riksantikvarieämbetet.
http://www.raa.se/publicerat/rapp2008_15.pdf
Tillgänglig: 2012-03-28

Riksantikvarieämbetet (2011) *Berätta bredare: inriktningsdokument för byggnadsminnen*.
Stockholm: Riksantikvarieämbetet
http://www.raa.se/publicerat/br2012_1.pdf
Tillgänglig: 2012-04-27

Somers R. Margaret (1994) *The narrative constitution of identity: A relational and network approach*. *Theory and Society* 23: 605-649, 1994.
http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/2027.42/43649/1/11186_2004_Article_BF00992905.pdf
Tillgänglig 2012-05-28

Sveriges länsstyrelser (2012) *Sök bidrag för att ge röst åt tysta kulturarv - Kalejdoskop*
<http://www.lansstyrelsen.se/stockholm/SiteCollectionDocuments/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/byggnadsvard/kalejdoskop-kampanjfolder-300dpi.pdf>
Tillgänglig 2012-04-10

Svenska Unescorådet (2005) *Unescos konvention om skydd för det immateriella kulturarvet : bakgrund, Sveriges arbete med konventionen, synpunkter och tankar*. Stockholm: Svenska unescorådet
<http://www.unesco.se/Bazment/Alias/Files/?kulturarvet>
Tillgänglig: 2012-05-24

Sundin, Jan (red.) (2005). *Svenska folkets hälsa i historiskt perspektiv [Elektronisk resurs]*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut
<http://www.fhi.se/PageFiles/3497/r2005-08-svensk-folkhalsohistoria.pdf>
Tillgänglig: 2012-03-27

UNESCO (2003) *Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage*. översatt till svenska av Institutionen för språk och folkminnen.

<http://www.sofi.se/13259>

Tillgänglig: 2012-05-23

Unho Saers, Kielo (2002) *En ny plats för de sinnessjuka - patienterna på 1930-talets Beckomberga* Läkartidningen: organ för Sveriges läkarsamfund. Nr 11/2002-). Stockholm: Läkartidningen förlag.

<http://larkiv.lakartidningen.se/2002/temp/pda24432.pdf>

Tillgänglig: 2012-05-15

Österberg, Eva (2012) *Annales-skolan*. Nationalencyklopedin.

<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/annaes-skolan>

Tillgänglig 2012-05-23